

KATSAUS

1 • 69

Paavo Löppönen • Tilanteesta, tiedosta, Katsauksesta

Juha Manninen • Teknostrukturi ja
demokratian kriisi

Risto Volanen • Positivistisen yhteiskuntatiedon
seurauksista

Olli Perheentupa • Sosiologian kriisistä

Kalevi Kivistö • André Gorz

Silmäyksiä • Unga filosofer • Sanasta miestä

KATSAUS

1•69

Toimittajat: Paavo Löppönen (päätoimittaja), Kimmo Pasanen, Tapio Rajavuori

(toimitussihteerit), Juha Manninen, Risto Volanen, Juhani Hakkarainen

Toimituksen osoite: Lehtikuusentie 6, Helsinki 27, puh. 410 141

Katsausta julkaisee Kulttuurikeskus—Kriittinen korkeakoulu

Tilaukset: Postisiirtotili 145421, kirjakaupat ja toimitus

Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksen sisällöstä.

liittisen oikeiston hellimän utukuvan suomalaisesta yhteiskunnasta valumaan kasaan kuin korttitalon. Tämä taistelu ei toki ole vielä lopussa, mutta mitä pitemmälle on tultu, sitä selvemmäksi on käynyt, että oikeiston pesien pölyttelyn on jäätävä taka-alalle silloin kun lähdetään tekemään pitkäjänteistä ja elävää ideologista pohjaa.

Tämä on tajuttu, mutta kaikkia johtopäätöksiä ei ole tehty. Selvästi lisääntynyt ideologinen keskustelu ja uusien toimintamallien etsiminen ovat siitä selvimpiä esimerkkejä. Mukanaan se on tuonut ilmiöitä, joita voidaan yhteisesti nimittää irrationalismiksi. Siinä vaiheessa kun tajuttiin, että ei yksi vasemmistoenemmistöinen hallitus kesää tee alettiin epäillä parlamentaarisen toiminnan tehokkuutta radikaalien uudistusten toteuttajana ja valmiina ratkaisuna alettiin käyttää menetelmiä, joiden yhteisenä nimittäjänä on luottamus suoran toiminnan ja konfliktin kaikkiratkaisevaan mekanismiin. Se on tuonut mukanaan toiminnan fetisimin ja anti-intellektuaalisen ilmapiiirin. Marcuse on ainakin osittain nähtävä tämän kehityksen synnyttäjänä: tässä on toki pyri väittämään, ettäkö Marcuse olisi epärationaalinen (näin väittää mm. Maurice Cranston Encounterin numerossa 3/69), ainoastaan sitä, että johtopäätökset, jotka hänen analyysistään tehtiin johtivat siihen. Kun Marcuse oli kuvannut systeemin yksilotteisuuden, sen massiivisen tehon ja oveluuden sitä muuttamaan pyrkiviä voimia vastaan, hän ei pystynyt enää tekemään toimintaohjetta, vaan ainakin implisiittisesti suosittaa systeemin negaatiota, mitä se sitten lieneekin. Kun nyt kerran systeemi on kaikkivoipa ja kaikkipaha, sen muuttaminen on mahdotonta sisältäpäin: ainoa tapa on luopua taistelusta tai asettua näennäiseen hyökkäysasemaan "ulkopuolelle" systeemin, josta voi tehdä systeemiä

härnääviä liikkeitä ja kunnon kansalaisia kauhistavia herjoja.

Toiminnan filosofia on tuloksia tuottava ainoastaan silloin kun se on liittynyt laajempaan tiedolliseen ja ideologiseen taustaan: siitä irrotettuna ja sitä hylkivänä sen tulokset eivät voi olla muuta kuin romanttisten sielujen tyydyttäjiä, osaratkaisujen tuottajia ja systeemin säilyttäjiä. Tieto on valtaa: tämä vanha lause nykyisessä yhteydessä oivallettuna antaa aiheen tiedon tärkeyden tiedostamiseen: Taanila puhuu informaatiosta vallankumouksen pontimena.

Tilanteesta

Kuusikymmenluvun alussa edettiin empiirisen sosiologian aseiin: silloin riitti, kun esitti valitun päätämän tilastoa höystettynä sosiologian tunnetuimpien teorioiden käsitteillä. Tämä ja sopivan provokatiivisesti valitut herjat saivat po-

Tiedosta

Tieto, jolla oleellisimmat ja tärkeimmät päätökset tällä hetkellä tehdään, on teknologista tietoa sekä luonnon hallitsemiseen tehtävässä toiminnassa että politiikassa. Se on tietoa siitä kuinka tehokkaimmin voidaan käyttää resursse-

ja tilanteen ja päämäärien ollessa annettuja ja nähtävästi itsestäänselviä. Koska näissä päämääristä ollaan näennäisen yksimielisiä, niistä ei enää ole pyritty keskustelemaan, vaan teknologisen viisauden universumi sulkeutuu: edistytksen mittana käytetään ja saa käyttää ainoastaan niitä mittapuita, jotka teknologia on itselleen asettanut: tehokkuutta, määrällistä kasvua jne. Suurimmalle osalle niistä, jotka ovat kokeneet tämän ongelmaksi, se on antanut aiheen pitkiin jeremiaadeihin teknisen yhteiskunnan totaalisesta pahuudesta, sen inhimillisiä arvoja tuhoavasta vaikutuksesta ja ihmisen vieraantumisesta. Ja näitä valituksia kuulee nimenomaan niiltä tahilta, joille tuntuu olevan rakasta paluuta "vanhaan ja kauniiseen". Tämä on pään pistämistä pensaaseen: paluuta ei yksinkertaisesti ole ja toisaalta, jos se olisi mahdollista, se ei olisi järkevää. Teknologia on se, joka tuo leveämmän leivän.

Puhe teknokratiaa vastaan on siis usein kääntynyt puheeksi teknologiaa tai teknologeja vastaan, ja näin nämä puheet on voitu kumota helposti epärealistisina. Teknologisen tiedon soveltamisessa on kuitenkin ongelmia, jotka ovat todellisia ja ne ovat lisäksi ongelmia, jotka on piakkoin kohdattava ja ratkaistava. Niitä ovat: 1) sosiaaliteknologian eli yhteiskunnan yksinomaiseen hallitsemiseen sovellettavan tiedon lisääntyvä käyttö. Tätä kautta on helppoa joutua tilanteeseen, jossa niiden, jotka suunnittelevat ja niiden, joita suunnitellaan, välillä on niin mahtava vaikuttamisen juopa, että puheet manipulatiivisesta yhteiskunnasta ovat liian myöhäisiä ja merkityksettömiä. Se suunnittelun voima, jota varsinkin suuryhtiöt käyttävät, tekee valinnoista näennäisiä nopeassa tahdissa: suunnittelijat tekevät puolestamme ne perusvalinnat, jotka koskevat ympäristöämme ja elämäntyyliämme ja omat valin-

tamme pakotetaan voimakkaalla taloudellisella koneistolla näitten oleellisten valintojen puitteisiin. 2) Jos teknologiaa jatkuvasti käytetään teknostruktuurin ja heidän käskijöittensä etujen puoltamiseen ja teknostruktuuri ei tiedosta tai panna tiedostamaan sitä suurta yhteiskunnallista vaikutusta, joka heidän päätöksillään on, voimme pian olla tilanteessa, jossa teknologian soveltamisen tarkoittamat seuraukset ovat katastrofaalisia. Biologisten elinehtojemme kaventuminen, vesien, ilman ja muiden luonnon peruselementtien saastuminen ovat siitä ensimmäisiä merkkejä. Tälle ongelmalle kehitetään ratkaisua tämän lehden artikkelissa "Teknokratia ja demokratian kriisi".

Se, että teknologinen tieto ja sen soveltuminen on tajuttu tärkeäksi yhteiskunnallis-poliittiseksi tekijäksi (monet tutkijat mm. Galbraith, laskevat tiedon tuotanto-

tekijäksi) on antanut uutta painoa ja merkitystä niille uudistusvaatimuksille, jotka koskevat koulutusjärjestelmää kokonaisuudessaan, sekä sen hallinnollisia että sisällöllisiä epäkohtia. Hallinnon autoritääriinen henki on heijastunut opetuksen ja oppimisen sisältöön siinä määrin, että tieteen tuhansien kukkien on ollut kuihtuminen: teemat, joista mm. yliopistoissa keskustellaan ja joita tutkitaan, ovat yksipuolistuneet ja kritiikki, johon kasvattaminen on nähtävä opetuksen tärkeäksi — jos ei tärkeimmäksi tehtäväksi — on nuivetunut terättömäksi. Tämä on johtanut usein siihen, että jos kritiikin on mieli päästä kuuluville, sen on toimitettava ulkopuolella perinteellisten instituutioiden. Tämä ei tietenkään voi olla lopullisena päämääränä: sellaisena on nähtävä mm. korkeakoululaitoksen perinpohjainen päämäärien uudelleenasettelu ja itse-tutkistelu. Korkeakoululaitosten on tiedostettava yhteiskunnallinen roolinsa muutenkin kuin työmarkkinoita tutkiskelevana ammattikouluna.

Periaate, että niiden, joille opetetaan, tulisi viime kädessä päättää mitä opetetaan ja miten, on jo suhteellisen laajalti hyväksytty. Viime aikoina on ongelmaksi muodostunut ulkopuolisten voimien mukaantuleminen hallintoon. Tämä saattaa vaikuttaa pieneltä pulmalta, koska tiedämme, että korkeakoulujen kehittämisestä vastaa taloudellisesti kuitenkin viime kädessä ulkopuoliset elimet. Kyseessä on kuitenkin tärkeä periaatteellinen kannanotto: haluammeko, että erääksi kritiikin potentiaalseksi keskuksiksi katsottava laitos tulee niiden suoranaiseen hallintaan, joihin kritiikki yhteiskunnassa kohdistuu. Se merkitsisi olemassaolevan opetuksellisen tilanteen lopullista hyväksymistä: kenen leipää syöt sen lauluja laulat. Se merkitsisi teknokratian tunnustamista lailliseksi isäksi.

Katsauk- sesta

JUHA MANNINEN:

Katsaus aloittaa uudella toimituksella ja uusitussa ulkoasussa. Tehtäväkseen se näkee korkeatasoisen ideologisen keskustelun, heltymättömän kriittisyyden ja älyllisen avoimuuden. Päämääränämme on käsitellä niitä aiheita, joitten tiimoilla tämänhetken ja huomisen oleelliset ratkaisut tehdään, päivänpoliittiseen tilanteeseen sitoutumattomina. Pyrimme ongelmien alkulähteille ja juuriin; sama ruotsalaisen filosofin Gerard Radnitzkyn sanoin: "Pyrkimyksenä on lausua julki eri yhteiskunnallisia instituutioita ylläpitävät periaatteet, demystifioida ne. Ääneen lausutut, varsinkin vallan ja auktoriteetin perustana olevat periaatteet ja olosuhteet ovat kuin jäävuoren näkyvä osa. Ne peittävät todelliset asiain tilat ja historiallisten tekojen todelliset syyt ja niitä voidaan käyttää ja käytetäänkin rationalisoimaan olemassaolevia, institutionalisoituja epäoikeudenmukaisuuksia".

Toivomme, että nämä pyrkimyksemme saisivat vastakaikua lukijakunnassamme.

Teknostruk- tuuri ja demokra- tian kriisi

Varsin laajalle levisi viime vuonna se tunnelma, että länsimainen demokratia ei syystä tai toisesta pelaa: kolmas maailma riistetään, neekerit piestään, opiskelijat pamputetaan, luonto ja kaupungit saastutetaan. Kuitenkaan kansa ei tunnuta tahtovan näitä asioita, ja mikä demokratia sellainen on, joka ei ilmaise kansan tahtoa? Taloudelliset, tieteelliset ja teknologiset varat ovat runsaammat kuin koskaan: hullun vuotensa päätteeksi järjestelmä lähetti kolme miestä kiertämään Kuun. Varoja ei vain kyetä suuntaamaan oikeisiin kohteisiinsa. Poliittinen ongelma on ratkaisematta.

On puhuttu kulutusyhteiskunnasta, tuottajien ja kuluttajien uljaasta yhteisestä maailmasta mottoinaan "kuluta ja tuki suusi", tuotannon kasvusta ainoana pyhitetynä päämääränä varsin totaalises-
sa mielessä, yhteisenä idän ja lännen kehittyneille teollisille valtioille, sosialismille ja kapitalismille. Ylioppilaat ovat rämyttäneet siellä täällä yleislakkoja ja heittäneet yliopistojen rehtoreita ikkunasta ulos, valanneet Vanhan ja repineet moraalisessa närkästyksessään vaatteensa: kuinka ne tuolla tavalla tuottavat, onhan sitä korkeampiakin arvoja.

Valtarakenteita ei ole paljon piitattu analysoida, ja kriisin syyt ovat jääneet hämäriksi. On levitetty sellaista oppia, että ihmiset olisi vallannut jokin erityinen ajattelutapa, tuotantoidologia. Se on siten korvattava toisella, nouseva maolaisittain puhuen korkeamman ajattelun vaiheeseen. Opissa on paljon perää, mutta silti se ei ole riittävä selitys kulutusyhteiskunnan läimäytyksille.

Tästä antaa aavistuksen taloustieteilijä John Kenneth Galbraithin viime syksynä suomeksikin ilmestynyt teos Uusi yhteiskunta. Galbraithin huomion kohteena on uusi tuotantotekijä, teknologisen tiedon ja taidon soveltajat. Hän piirtää

kuvaa, joka varsin helposti tuo mieleen sen, mitä Marx sanoi oman aikansa uudesta tuotantotekijästä, teollisuustyöväestöstä, sekä uuden tuotantotekijän syntymisen aiheuttamasta lainsäädännön eräiden kohtien muuttumisesta epätarkoituksenmukaisiksi ja yhteiskunnan järkiperaistä kehittymistä jarruttaviksi. Galbraith luottaa liberaalina siihen, että ihmiset kuuntelevat järkipuhetta ja että taistelua ei tarvita, joten hänen suosituksensa poikkeavat Marxin vastaavista. Oli miten oli, hänen selkeästi esiin tuomansa tosiseikat ja osittain hänen suosituksensakin ovat silti erittäin tärkeitä uuden vasemmiston poliittisen teorian ja strategian muotoilemisen kannalta. Galbraith auttaa näkemään, mistä cikein johtuu, että uusi teollinen valtio on kulutusyhteiskunta ja että demokratia ei siinä pelaa.

Luonnehdin seuraavassa lyhyesti Galbraithin analyysia. Väärinkäsitysten välttämiseksi täydennän kuvaa myös eräältä toiselta suunnalta saaduilla huomautuksilla, mutta kun tarkastelen muutoksen edellytyksiä, keskityn olennaisesti Galbraithin aihepiiriin. Kysymys on kehityssuunnista, jotka eivät ole Suomessa ehtineet kovin pitkälle, tuskin ehtivätkään. Mutta epäilystä ei ole toisaalta myöskään siitä, että tartunta on jo saatu. Yhtä ja toista saattaa alkaa tapahtua, jos ummistetaan silmät tietyiltä poliittisilta johtopäätöksiltä.

Valta uudessa yhteiskunnassa

Galbraithin lähtökohtana on se ajatus, että feodaaliyhteiskunnassa valta oli maanomistajalla, porvarillisessa se siirtyi pääomalle. Nämä molemmat vaiheet ovat hänen mukaansa kuitenkin nykyisin taakse jääneitä. Pääoma ei enää ole vallan tae. Suuren teollisen yrityksen johtaminen on liian mutkikas asia us-

kottavaksi joillekin harvoille. Tuotteiden suunnittelu ja markkinointi vaativat nykyisin laajaa teknologista erikoistietoutta. Sellaista on ainoastaan koulutetulla henkilökunnalla, kuten insinööreillä, kemisteillä, tuotesuunnittelijoilla, taloustieteilijöillä, sosiologeilla, psykologeilla. Galbraithin pääväittämän mukaan valta siirtyy uudessa teollisessa valtiossa juuri tälle tekniselle henkilökunnalle, "teknorakenteille". Tieteellisen tiedon hallin-

ta ja tieteen menetelmien tuntemus ovat siten vallan edellytyksiä.

Vallansiirrosta on melkoiset seuraukset. Niinpä esimerkiksi voiton maksimointi ei enää ole Galbraithin mukaan uudelle kapitalismille ominainen päämäärä. Teknorakenteurille on oma turvallisuus ja työedellytysten jatkuvuus tärkeämpää. Voiton maksimointiin liittyisi liiallinen riski. Siksi kypsat suuryritykset tekevät ääneti Yhdysvalloissakin naimakaupan keskenään ja valtion kanssa. Valitsee oligopoli, vapaa markkinatalous on enää juhlapuheiden sanakäännöksiä. Ratkaisevia päätöksiä ei tee ostaja. Ne tehdään asiantuntijoiden yhteistyönä suuryritysten lukuisissa komiteoissa.

Osakkeenomistajalla ei ole käsitystä yrityksen tilasta, ja paljon parempi ei ole yrityksen muodollisen johdon asema. Sen valta rajoittuu esitysten allekirjoittamiseen ja edustustehtäviin. Johdon puuttuminen päätöksentekoon merkitsisi teknorakenteurin yhteistyöedellytysten häiriintymistä. Päätöksistä tulisi välttämättömän tiedon puuttuessa tuotannon kasvun kannalta epäonnistuneita. Tuotanto lamaantuisi, yritys kariutuisi, tekninen henkilökunta joutuisi vaihtamaan työpaikkaa, pahimmassa tapauksessa puille paljaille.

Teknorakenteuri ei ole ainoastaan uuden teollisen valtion kasvatti vaan myös sen kasvannainen: se laajenee jatkuvasti. Teknorakenteurin jäsenet takaavat sillä tavoin asemansa ja ylenemismahdollisuutensa. Tuotannon ja sitä palvelemaan alistetun yhteiskuntaelämän päämääräksi muodostuu määrällinen kasvu.

Teknorakenteuri ei näy kykenevän itsekritiikkiin. Tarkoituksperiään, turvallisuuttaan ja laajenemistaan, se ajaa eturyhmänä, ei siksi, että nämä tarkoituksperät olisivat järkeviä tai yhteisten tarpeiden mukaisia. Siten teknorakenteuri liit-

tyy siihen laajaan toimintatavoiltaan cmalaatuiseen eturyhmien joukkoon, joka lamaannuttaa läntisiä demokratioita.

Ranskan vasemmistoradikaalien analyysit näistä muista uusista ryhmistä täydentävät erinomaisesti Galbraithin kuvaa uudesta teollisesta valtiosta. Saman suuntaista kuin ranskalaiset on Yhdysvaltain osalta esittänyt mm. filosofi Robert Paul Wolff kokoelmassa *A Critique of Pure Tolerance*. Huomautukset ovat täydennystä Galbraithin analyysiin, jottei syntyisi sitä käsitystä, että teknostruktuurin saattaminen uuteen uskoon korjasi koko tilanteen.

Teknologisesta kehittyneisyydestään huolimatta Ranskassa on runsaasti erilaisia vanhentuneita talouselämän muotoja ja näistä elatuksensa saavia sosiaaliryhmiä. Ryhmien olemassaolo on julkisvalan tuen varassa. Siksi ne järjestäytyvät eturyhmiksi ja muodostavat organisaatioissaan tarkan varjon valtionkoneistolle. Niillä on monesti huomattavat varat, oma asiantuntijakaartinsa, suhdetoimintansa ja lehdistönsä, joiden avulla ne voivat painostaa hallintoelimiä eri puolilta pikku vaatimuksiin. Ne ovat jatkuvasti hyvin perillä asioista ja niillä on edustajansa päätöksentekijöiden joukossa. Siten ne ovatkin saaneet huomattavan jalansijan ja estävät julkisvallan aloitteellisuuden tehokkaasti.

Nämä ryhmittymät muodostavat — niin kuin Ranskan hurjapäät Gabriel ja Daniel Cohn-Bendit sanovat viime joulukuussa ilmestyneessä kirjassaan *Obsolete Communism* — "uuden yhteiskunnallisen rakenteen, joka on reaktio rationalisointia ja kapitalismia ja nykyaikaista yhteiskuntaa vastaan. Ne ovat siis puolustustoimenpide, vastarakenne. Se on ymmärrettävää, koska kyseiset ryhmät saavat jäsenensä kaikkiin järjestötoiminnan muotoihin vastahakoisesti

suhtautuvista sosiaalisista kerrostumista, nimittäin pienkaupan, pienteollisuuden, käsityöläisyyden ja maatalouden piiristä. Ranskassa näillä keskikerrostumilla on vaa-leissa lukumääräisen vahvuutensa vuoksi aina tärkeä osa. Mutta niiden hajaannus, työtapo ja mielenlaatu estävät niitä omaksumasta yhteiskunnassa aktiivista osaa. Ne järjestäytyvät vasta silloin, kun yhteiskunnan dynaamisten alueiden rationalisointi tarjoaa niiden

toiminnalle organisatorisen esikuvan ja pakottaa ne häviöltä välttymykseen liittymään eturyhmiksi".

Vaikutukset ovat samat kuin teknostruktuurin vallankäytöstä. Julkisvalta menettää kykyään ratkaista yhteisiä ongelmia. Passiivinen osa ei sille silti ole enää mahdollinen, se joutuu laajoin toimenpitein turvaamaan olemassaololtaan epärationaalisten ryhmien etuja, lisäksi pääasiassa taloudellisia etuja.

Tuloksena on demokratian kriisi, yhteiskunnan muuttuminen läpinäkymättömäksi. Pääomaan ei enää kytkeydy samaa valtaa kuin Marxin aikoina, mutta toisaalta myöskään kansa ei ole saanut valtaa, ei idässä eikä lännessä. Valta on joutunut lännessä toisaalta hiljaisille asiantuntijoille, teknostruktuurille, joka pohtii pelkkää tuotannon kasvun kiihottamista, ei piittaa vaikutuksista tai jos piittaakin olettaa ne lapsen lailla kaikille parhaiksi, ja toisaalta eräille keskiluokan eturyhmille, kontrastuurille, jota ei muu kiinnosta kuin oman elinkeinon turvaaminen ja muutoksilta suojaaminen. Idässä valta on tiukasti keskitetty puoluebyrokratialle, joka sen jälkeen kun välttämättömin on saavutettu ei enää kansan tarpeita tunne ja siksi tyytyy apinoimaan lännen kieroontunutta kulutusmallia.

Isot asiat kuuluvat poliitikoille, eivät meille — näin ajatellaan. Kansalle ja kansan edustajille ei uudessa teollisessa valtiossa kuitenkaan jää paljon valtaa, vain vaatimaton juoksupojan osa. Marcusen termien: poliittinen universumi sulkeutuu.

Teknostruktuurin poliittistuminen muutoksen edellytyksenä

Sisällöllisesti melkoinen määrä valtaa on siis jo siirtynyt teknostruktuurille, muodollisesti ei.

Uusi tuotantotekijä ei ole myöskään tiedostanut asemaansa ja tietoisuus tilanteesta on tilanteen korjaamisen ehdoton edellytys. Aivan toivottomia näkymät eivät silti ole. Ylioppilaiden levottomuutta voisi väittää tietoisuuden heräämisen ensimmäiseksi, tosin tois- taiseksi vielä kovin hapanoivaksi oireeksi.

Muutoksen edellytykset ovat jo olemassa, mutta monet jäänteet menneiltä ajoilta estävät tilanteen näkemistä. Jäänteet legitimoivat vallitsevaa poliittista käytäntöä, toimivat siten järjestelmän ideologia ja tukahduttavat uuden tuotantotekijän emansipaatiota.

Vähäisin tämä merkitys ei varmaan ole sillä opilla, että yhteiskunta on jakautunut kahtia, riistävään porvaristoon eli valkokaulukiseen väestönosaan sekä riistettyyn työväenluokkaan eli ruumiillisen työn tekijöihin. Tällainen oppi palvelee erinomaisesti vallitsevia valtarakenteita. Se kiinnittää huomion kokonaan pois uudesta tuotantotekijästä ja uskottelee ongelman ratkaisuksi kakun jakamista ja muita sellaisia keinoja. Modernilla kapitalismilla on kuitenkin — juuri uuden tuotantotekijän takia — varaa kakun jakamiseen, ja se jakaakin sen mieliihyvin säilyttääkseen vanhentuneet muodolliset valtarakenteet ennallaan. Vaurastuvan ja sosiaaliturvasta nauttivan perinteisen työväenluokan edustajat voivat vain vaikeutella todeta, ettei valankumouksellinen tilanne ole vielä käsillä. Tällainen ajatus perustuu virheelliseen analyysiin.

Uusi teollinen valtio ei ole kahden vastakkaisen voiman sokeaa taistelukenttää, vaan hierarkkinen kokonaisuus, pyramidi, jossa erot luokasta toiseen siirryttäessä ovat hyvin liukuvat ja liukuvammiksi muuttuvat. Riistolla on uudessa teollisessa valtiossa aivan uudet muodot, ja tämä riisto näyttää olevan kovasti paljon heikommin mitattavissa taloudellisin kuin jonkin-

laisin inhimillisyyden mittayksiköin.

Kysymys on järjestelmästä siitä, että mahdollisen vallan ja tosiasiallisen vallan pitäminen erillään toisistaan on tullut uudessa tilanteessa epätarkoituksenmukaiseksi. Tilanteen tiedostaminen johtaisi varsin pian sen korjaamiseen, mikä edellyttäisi uuden tuotantotekijän poliittistumista. Olisi myönnettävä, että teknostruktuurin toiminta ei ole jotain pelkästään teknistä, vaan luonteeltaan yhteiskunnallista. Muodollisesta vallasta, niin ripeistä kuin itse päätöksenteon kannalta kysymys onkin, on haltijoilleen kuitenkin taloudellista hyötyä, ja siten sen haltijoiden etujen mukaista on säilyttää teknostruktuuri tiukasti epäpoliittisena.

Mitkä ovat seuraukset? Teknokratia. Perusongelmana on muodollisten valtarakenteiden säilyttämisestä aiheutuva vallan vähittäinen haihtuminen savuna ilmaan, epäpoliittistuminen, keskustelun katkeaminen, lisääntyvä kyvyttömyys ratkaista yhteisiä ongelmia. Teknostruktuuri ja kumppanit vält-

tyvät ottamasta itselleen valtaan liittyvää vastuuta, ja kuvitellessaan olevansa epäpoliittisia, pelkkiä annettujen käskyjen toteuttajia, ne tekevät kurjaa politiikkaa.

Väitän, että teknostruktuurin poliittistuminen on uudessa teollisessa valtiossa ainoa keino teknokratian välttämiseksi tai teknokratias- ta vapautumiseksi. Suunsa sulke- minen on ideologinen kannanotto, ja kun teknostruktuurin kannanotto on tämä, kun se ei osallistu pää- määräkeskusteluun ja arvonmuo- dostukseen, se voi ammentaa päätöksenteon kannalta välttämättö- mät arvostukset vain valmiiksi an- netusta. Sellaisena teknostruktuu- rin vallankäyttö on vallitsevan ti- lanteen vahvistamista ja eskaloi- mista: esimerkiksi luonnon saastu- misen estämiseksi on luontoa saastutettava lisää, jotta kansan- tulo kasvaisi ja voitaisiin kehittää uusia teknologioita saastan käsitte- lemiseksi. Ei oteta huomioon sitä mahdollisuutta, että ratkaisu voi- taisiin suorittaa myös poliittisesti, saavutetuin varcin, olemassaole- vien teknologioiden avulla.

Teknokratian taustana on se aja- tus, että päämäärissä ei ole vikaa ja että ongelmat ovat pelkästään teknisiä: kunhan sovelletaan tie- toja ja taitoja annetuissa puitteis- sa asiat kääntyvät kyllä parhain päin. Ajatus ei pidä paikkaansa edes tekniikasta itsestään. On ta- vattomasti sellaisia tekniikan pii- ristä nousevia ja tekniikkaa koske- via ongelmia, jotka ovat yhteiskun- nallisia luonteeltaan. Kun tekno- struktuuri toimii teknokraattisesti, se ei koe tarpeelliseksi saattaa näitä ongelmia julkisen keskuste- lun ja yhteisen päätöksenteon koh- teeksi. Ulkopuoliset taas eivät on- gelmia tunne eivätkä tiedä niitä kysellä. Tuloksena on tuotanto, jo- ka ei vastaa ihmisten tarpeita, vaan johon ihmisten tarpeet voi- makeinoin mukautetaan.

Kun teknostruktuuri ei poliittistu, radikaalisti, se jää pelkäksi muo-

dollisen vallan välineeksi, jonka pääasiallisena tehtävänä näyttää olevan yksityisten maailmojen ja symbolisen tyydytyksen tuottaminen ihmisille yhteisen maailman muovaamiseen osallistumisen sijasta.

Riiston uudet muodot

Tietenkään erää ei ole tarpeen käyttää pakkoa alistettaessa teknostrukturi pelkästään toteuttaviin tehtäviin, vietäessä siltä mahdollisuus luovaan päämäärien asetteluun. On tehokkaampiakin keinoja. Sellaisia ovat tietynlainen koulutuksen sisältö ja muoto sekä ammatissa tapahtuva suostuttelu ja palkitseminen. Edellisen tarkoituksena on antaa teknostrukturiin ymmärtää, että suutari pysyköön lestissään, jälkimmäisen tehdä lesti niin mukavaksi, ettei suutarille juolahda muuta mieleenkään.

Teknisillä aloilla koulutus järjestetään tiukan erikoistuneeksi. Sellaiset asiat kuin sosiaalitieteet tai filosofia karsitaan varsin helposti ohjelmasta erikoismiehelle kuulumattomina. Harrastakoon kukin niitä vapaa-aikoinaan tai olkoon harrastamatta. Teoreettisimmillaankin koulutus tähtää vain myöhemmin vastaan tulevien sovellutusten ja menetelmien nopean oppimisen kannalta välttämättömien valmiuksien luomiseen. Yleiseen yhteiskunnalliseen näkömykseen ei anneta aineksia, poliittisten katso- musten analysointi sivuutetaan. Lääkäriin, insinööriin, psykologiin, arkkitehtiin tai muun vastaavan etiikkaa ei liiaksi tutkita tai opeteta.

Lisäksi opetus järjestetään kurssimaiseksi. Ohjelmasta tehdään niin tiivis, ettei vapaa-aikaa juuri jää — esimerkiksi Yhdysvalloissa ylioppilasradikaalit ovat siksi kokopäiväradikaaleja. On pakko valita joko opinnot tai politiikka. Korkea-

koulusuunnittelijat **tyytyvät** toteamaan, että kurssimaiset opinnot ovat välttämättömyys. Varmasti ne ovat välttämättömyys, mutta välttämättömyys minkä kannalta? Kun tällaisen koulutuksen jälkeen joukko eri alojen fakki-idiootteja ko- koontuu sitten **päättämään** asiois- ta, vaikkapa systeemianalyysin so- veltamisesta Vietnamin kansan murhaamiseen, olisi liikaa odottaa, että kukaan tulisi asettaneeksi Hamletin kysymystä.

Teknostrukturiin annetaan ym- märtää, että sitä koulutetaan tois- ten palvelukseen ja käskettäväksi. Määräysten kuuliainen noudattami- nen ja vieraiden päämäärien to- teuttaminen ovat sen toiminnan eh- toja. Samalla annetaan ymmärtää, että vaikka tämä ei mukavaa ole- kaan, se kyllä kannattaa, sillä sii- tä maksetaan hyvin, sekä rahalli- sesti että ammatillisina etenemis- mahdollisuuksina. Lupaus ei osoit- taudu katteettomaksi, ja siten tek- nostrukturi sidotaan tuotannon kasvun noidanpyörään, pois laajem- pien yhteyksien, muun maailman murheiden ja oman työn vaikutus- ten pohdiskelusta.

Tällainen on tietysti jymäytystä.

Tosiasiallisesti teknostrukturiilla on paljon valtaa. Sen on Galbraith **näyttänyt**. Pääoma on täysin riip- puvainen teknostrukturiin ja muusta työväestöstä. Muodollises- ti sillä on kuitenkin vielä melkoi- nen valta, ja se ei epäröi käyttää sitä, jos teknostrukturiin toiminta osoittautuu liian itsenäiseksi. Pot- kujen saamisen pelko on omiaan karistamaan teknostrukturiin tur- haa poliittisuutta ja puhetta vas- tuusta.

Teknostrukturiilla on varsin suuri vapaus toimia, kunhan vain tuotanto ylipäänsä kasvaa. Mutta kun tuotannon kasvu pysähtyy, puuttuu pääoma asioihin, alkaa käyttää valtaansa. Siksi teknostruk- tuuri on sidoksissa tuotannon kas- vun normiin.

Ylioppilaat ja tietoisuuden herääminen

Ristiriidan kärjistyminen johtaa ristiriidan kumoamiseen. Merkille pantavaa on, että kumous lähtee tiettyssä mielessä sisältäpäin. Nuoret arkkitehdit, insinöörit, lääkärit, sosiologit, psykologit ja muut alka- vat liata omaa pesää. Vaaditaan alan edustajien esiintymistä en- tistä enemmän julkisissa tiedotus- välineissä, vaaditaan päämääräkes- kustelua, vastuukeskustelua, jäsen- netään erilaisia vaihtoehtoja, tode- taan alan vanhan kaartin hurskaus. Tässä vaiheessa poliittistumispro- sessi on jo lähtenyt käyntiin.

Ylioppilailla on tietoisuuden he- rättäjinä ja keskustelun provokoiji- na tärkeä osa. Ulkopuoliset eivät alan asioita tunne, alan omat edus- tajat ovat useimmiten liian sitou- tuneita. Ylioppilaat sen sijaan voi- vat nähdä, mikä ero on mahdolli- sen ja vallitsevan välillä, ja myös puhua siitä. Tosin he aloittavat ta- vallisesti vasta kun heidän henki- lökohtainen tilantensa, esimerkik-

si työttömyys pakottaa heidät luopumaan tietämättömyyden ja kriittikkömyyden onnesta. Sikäli muutos ei siis lähde sisältäpäin.

Akateemisen työttömyyden lisääntyminen aiheuttaa ylioppilaisissa proletarisoitumista, ja kun he ammatin saadakseen joutuvat pohtimaan alansa kehittämismahdollisuuksia, tiedon käyttämättömiä sovellutuksia, muodostamaan yleiskuvaa ammattikunnastaan ja selvittämään opetuksen ja tutkimuksen suhdetta yhteiskunnan todellisiin tarpeisiin, he toteavat yhtä ja toista. Ja kun he kerran ovat joutuneet terästäämään korvansa maailman äänille, heistä tuntuu oudolta nähdä tulevat kollegansa kaikessa rauhassa nauttimassa palkkaansa, kielillä puhumatta, vaikka taito ja kyky olisi.

Ylioppilaat ovat objektiivisesti katsoen vasta esiproletariaattia. Mutta tämä ei merkitse sitä, että heidän osansa olisi subjektiivisesti helppo, päin vastoin. Heitä ei paiskaa ongelmiin ainoastaan akateeminen työttömyys, myös työvoiman puute jollakin alalla saa heidät ensimmäisinä tuntemaan nahoissaan järjestelmän toimintatavat. Näinhän tapahtui Keski-Euroopassa. Suurteollisuus totesi, että korkea-koulut eivät suolla sen tarpeisiin riittävästi teknostruktuuria, alkoi esittää vaatimuksia, ja tutkimuksensa vapauden säilyttääkseen professorit myivät opiskelijoiden opiskelun vapauden. Luennot pakolistettiin, niiden nimet muutettiin kursseiksi ja valmistumiselle asetettiin määräaikoja. Opetuksen ja tutkimuksen sisältö ja taso tai korkeakouluille tulevat määrärahat sen sijaan eivät mainittavasti muuttuneet. Toisin sanoen, opiskelijat maksoivat viulut. Tästä alkoi mm. Länsi-Saksen ylioppilaspolitiikan radikalisoituminen.

Ruumiillisen työn tekijöillä ei enää automaation ja teknologisen kehityksen takia ole lainkaan yhtä suurta merkitystä pääomalle kuin

kapitalismin alkuaikoina. Pääoma voikin siksi hyvin suostua työläisten vaatimuksiin, varsinkin kun se saa heidät sillä tavoin rauhoitettuihin. Teknostruktuuri on sen sijaan pääomalle nykyisin elintärkeä. On varsin ymmärrettävää, että pääoma haluaa valvoa teknostruktuurin koulutusprosessia, tarkkailla määrää ja laatua, varmistaa, että sen palvelukseen tuleva aines on teknisesti taitavaa ja poliittisesti harmitonta.

Niinpä nykyisin opiskelijat joutuvatkin kokemaan samat pääoman kolhaisut, jotka aikaisemmin kohdistuivat työväestöön. Tilannetta vaikeuttaa monin verroin se, että he eivät ole järjestäytyneet näitä kolhaisuja vastaan, tiedostaneet asemaansa. Heille on uskoteltu, että he ovat etuoikeutettuja, joilla ei ole mitään tekemistä sinipukuisten työläisten kanssa, ja kun he eivät näe, mistä on kysymys, heidän omat järjestönsäkin saattavat kirkassilmäisesti ajaa suurpääoman etuja heitä itseään vastaan. Koululaisten ja opiskelijoiden tilanne on nyt sama kuin työläisten tilanne Marxin aikoina. Ei ole ihme, jos ylioppilaat valtaavat tiedekuntansa

ja potkivat säpäleiksi laitoksensa lasiovet. Niinhän myös työläiset teollisen vallankumouksen alkuaikoina saattoivat joskus epätoivoissaan yrittää koneiden romuttamista. Muutaman kutoma-Jennyn he onnistuivat särkemäänkin, ennen kuin vaatimusten kohde alkoi selkiintyä.

Harhaan osuvaa tiedostamista on myös se, että korostetaan pelkääntään opiskelijoiden ja työläisten yhteenkuuluvuutta. Katsotaan, että ylioppilaiden ei pidä vaatia oman asemansa parantamista ja yliopiston muuttamista. Se tapahtuisi muka vain vieläkin heikommassa asemassa olevien kustannuksella. Ensin on saatava työläisten asiat kuntoon, rakennemuutoksia yhteiskuntaan. Oikea toiminpide on siis liittyä heti työläisten riveihin, yhtyä heidän vaatimuksiinsa, lakata pohtimasta yliopistoasioita.

Tähän voi esittää montakin huomautusta. Ensiksi, yhteiskunta ei ole nollasummapele. Sijoitukset yliopistoon, koulutukseen ja tutkimukseen eivät välttämättä ole pois jonkun pussista. Ne päin vastoin ovat tärkeimpiä keinoja yhteisen kakun kartuttamiseksi — tosin vain jos ne ovat oikein suoritettuja sijoituksia, jos pidetään huoli, että niistä koituva hyöty ei mene ainoastaan tietyille piireille. Toiseksi, ylioppilaat ovat työläisiä, ja siksi heillä on oltava oikeus muiden työläisten rinnalla valvoa otujaan. Kolmanneksi, jos jäädään kädet ristissä odottelemaan, että päällysrakenne muuttuu alarakenteen muututtua automaattisesti "ennemmin tai myöhemmin", voi olla, ettei myöhempää tule. Neljänneksi, ylioppilaat ja perinteinen työväestö eivät tee yhdessä vallankumousta, sillä ilman teknostruktuuria ei uudessa teollisessa valtiossa muutu mikään. Mutta jos teknostruktuuri on mukana, edes osittain, muuttuu monikin asia — ja ilman väkivaltaa.

On vaarallista ajatella, että tek-

nostrukturi on pelkkä hansikas, ja että vain sen omistajat on vaihdettava. Insinööritkin ovat ihmisiä, ja siksi teknostruktuurilla on oltava yhtäläiset oikeudet itsenäiseen luovaan työhön, työnsä päämäärien muotoiluun ja vaikutusten pohdiskeluun kuin kaikilla muillakin. Teknostruktuurin alistaminen on riistoa, suorittipa riiston sitten pääoma tai työläiset ja ylioppilaat.

Teknostrukturi on proletariaatin osa, koska se on alistettu pelkästään toteuttavaan tehtävään.

Teknostrukturi proletariaatin osana

Vallitsevan järjestelmän legitimoijat pyrkivät tietysti parhaansa mukaan pitämään voimassa sellaista harhakuvaa, että teknostruktuurilla ei ole mitään tekemistä proletariaatin kanssa. Siten estetään työläisten, ylioppilaiden ja teknostruktuurin välisen solidaarisuuden syntyminen. Kaikilla kolmella on kuitenkin yhteisiä etuja, kaikki tarvitsevat ihmisarvoista, tyypistämättöntä elämää, oikeutta päättää itse työstään, maailmaa, jossa naapurit eivät näänny nälkään, vedet myrkyty ja jonka ilmaa voi hengittää.

Galbraith väittää, että nykyisen kaltainen teknostrukturi saattaa nämä kaikki asiat vaaraan. Syypäänä ei kuitenkaan voi pitää sitä itseään. Pääoma puuttuu peliin, jos teknostrukturi hollittaa tuotannon kasvun ehdotonta normia, omaksuu itselleen laajempaa vastuuta, vaatii toisenlaista koulutusta, poliittisuutta. Pääomalla on syytä olla huolissaan tällaisesta kehityksestä. On kysymys sen oman olemassaolon oikeutuksesta. Siksi puhekin laajemmasta oman perheen, auton, huvilan, varttuvien tenavien ulkopuolelle ulottuvasta vastuusta halutaan saada näyttämään epäilyttävältä, muka uhkalta pluralistisen kilpailun jaloja periaatteita kohtaan.

Mutta mitä virkaa pääomalla on?

Uudessa teollisessa valtiossa ei Galbraithin mukaan enää vallitse kilpailu ja vapaa markkinatalous. Siten pääoman, suuromistuksen olemassaoloa ei enää voi perustella. Tosiasiallinen valta on siirtynyt teknostruktuurille. Etunsa vuoksi pääoma kuitenkin haluaa säilyttää muodollisen valtansa ja oikeutensa puuttua peliin sopivissa tilanteissa, ja tämä etu on ristiriidassa työläisten, ylioppilaiden ja teknostruktuurin edun, inhimillisemmän yhteiskunnan ja oikeudenmukaisemman maailman kanssa.

Muutoksen edellytyksenä on toisenlainen tuotanto, teknostruktuurin radikaalistuminen, mutta jos tämä tiedostettaisiin, olisi myös muodollisen vallan säilyttäminen pääomalla asetettava kyseenlaiseksi, kun siitä kerran ei ole iloa kenellekään, pitkällä tähtäyksellä tuskin edes pääomalle itselleen.

Muutos merkitsisi laajoja uudelleenorganisointeja, ja on ymmärrettävää, että kukaan järjestelmään sulautunut ja hammaslääkärinä pelkäävä ei siten koe tiedostamista miellyttäväksi asiaksi tai suotavaksi. Aihetta huoleen ei toistaiseksi tunnu paljon olevankaan.

Esimerkiksi positivistinen yhteiskuntatiede ja perinteinen työväestö harrastavat runsaasti tiedostamiselle vihamielistä vallitsevaa järjestystä oikeuttavaa liturgiaa.

Joskus esimerkiksi tarkastellaan, keillä täällä maailmassa on mukavaa tai ikävää, ja ryhmitellään erilaisia "luokkia" sen mukaan. Kurjimmassa asemassa oleva luokka on sitten proletariaatti. Ensimmäisenä tehtävänä on tällöin löytää tämä proletariaatti, ja jotkut ovat sitten esimerkiksi ajatelleet, että koululaiset ja opiskelijat ovat nykymaailman varsinainen proletariaatti. Ajatus koululaisten ja opiskelijoiden suorittamasta vallankumouksesta ei kuitenkaan oikein ota tuntuakseen vakavalta. Ongelmat vesittyvät yksilötaisoiksi: voi noita nuoria, ei niillä helppoa ole.

Vieläkin tehokkaammin sulautetaan järjestelmään ja tuijotetaan tuotannon kasvuun ainoana ratkaisuna, kun tehdään jako kahteen taloudellisiin perustein: on rikkaat ja köyhät. Köyhyyden ongelmaa ei voi vähätellä, mutta on nähtävä, että se on toinen ongelma kuin proletariaatin ongelma. Sellainen vasemmisto, joka lähtee suppeasta taloudellisesta proletariaatin määritelmästä, tyytyy kapeaan ja uuden teollisen valtion kannalta harmitomaan toimintakenttään. Tällaiselle määritelmälle antaa huutia Daniel Cohn-Bendit: "Ainoastaan kun ymmärrämme sosialismin palkkatyöläisten itsemääräämisoikeudeksi, vapaaksi luovaksi toiminnaksi kaikilla aloilla, voimme käsittää ihmisen vieraantumisen kapitalistisessa yhteiskunnassa. Ei ole satuma, että ns. valistuneet liberaalit ja stalinistiset tai reformistiset byrokraatit haluavat nähdä kapitalismin virheiden syynä taloudelliset olot, kansantulon epätasaisen jakautumisen. Laajentaessaan kritiikkinsä sitten muille alueille he tarkastelevat asiasta koko ajan tulojen epätasaisen jakautumisen kannalta ja rajoittuvat olennaisesti

rahan turmelevan vaikutuksen virteen. Oli sitten puhe perheestä tai seksuaaliongelmista, he eivät muusta puhu kuin köyhyydestä, joka ajaa prostituutioon, ja jos on kysymys koulutuksesta, he puhuvat ainoastaan niistä taloudellisista esteistä, jotka tekevät mahdottomaksi koulutuksen hankkimisen. Varmasti tämä on oikein ja tärkeää, mutta silti aivan ongelman pinta-puolta; ja ketkä näin puhuvat, eivät näe ihmistä muuna kuin pelkkänä kuluttajana, ja kun he yrittävät tyydyttää häntä tässä suhteessa, he tyypistävät hänet (fyysiseksi ja psyykkiseksi) kulutuskoneeksi. Mutta ihminen ei aina halua vain niellä jotain sisuksiinsa, hän haluaa ilmaista itseään ja luoda uutta, eikä vain taloudellisella alalla vaan kaikilla aloilla."

Varma legitimaatio järjestelmälle on edelleen se oppi, että proletariaatti on porvarillistunut ja siksi kyvytön muuttamaan maailmaa. Kun näin ajattelee, ei jää muuta kuin yksilön pelastushistoria, päänpistäminen Pilveen tai täydellinen selkänsä kääntäminen. Yhteiskunnan näkeminen totaalisesti langenneena johtaa totaaliseen kieltämiseen, individualismiin, oman erinomaisuuden korostamiseen. Voi olla, että kaiken epäileminen on välttämätöntä kunkin yksityisen yksilön vapautumisen ja tietoisuuden heräämisen kannalta, mutta poliittiseksi ohjelmaksi siitä ei ole: se palvelee ainoastaan välillisesti emancipaatiota. Oppi on helppo todistella virheelliseksi sekä viittaamalla dogmeihin että tosiasioihin. Dogmaatikoiille voi siteerata lauseen Marxin Saksalaisesta ideologiasta: "Materialistinen oppi, jonka mukaan ihmiset ovat olosuhteiden ja kasvatuksen tuloksia ja näin ollen muuttuneet ihmiset muuttuneiden olosuhteiden ja muuttuneen kasvatuksen tuloksia, unohtaa kokonaan että nimenomaan ihmiset muuttavat olosuhteita." Aineelliset ehdot rajoitta-

vat Marxin mukaan ihmisten vapautta, siinä hänen materialisminsa: kukaan ei ole vapaa kun vatsa kurnii. Mutta Marx ei ollut mekaaninen materialisti niin kuin Marcuse tai myöhempien päivien vasemmistolaiset sosiologit: proletariaatilla on jatkuvasti käsissään historiallinen aloite, se voi tehdä itsensä vapaaksi, luoda vapautensa ehdot tässä maailmassa, yhteisesti. Muutos on historiallinen ja nimenomaan sosiaalihistoriallinen. Toisin kuin idealistit ajattelivat, pelkkä yksilötason muutos, yksilön pelastushistoria, ei riitä, ei edes kaikkien yksilöiden muutos, jollei sillä ole yhteistä suuntaa, jollei sitä ohjaa luokkatietoisuus, käsitys vapautumisen historiallisista ehdoista. Positiivistisen yhteiskuntatieteen mekanistinen determinismi on siten marxilaisittain ajatellen eräs idealismin muoto, koska se johtaa historiallisen aloitteen kieltämiseen. Mielenkiintoista on todeta, että tosiasiatkaan eivät tue proletariaatin impotenssin oppia: siitä oli toukokuun Ranska hyvänä osoituksena.

Järjestelmän liturgiaa on sen takia myös kolmannen maailman

näkeminen planeetan viimeiseksi proletariaatiksi. Tämäkin muunnella proletariaatin porvarillistumisen teemasta saa vain omaksujan-sa luopumaan järkipöyristävästä toiminnasta, odottelemaan peukalot ristissä kolmannen maailman raivoisaa nousua tai korkeintaan viskomaan kiviä ympäröinsä, sinne tänne, kohdetta tarkemmin katso-matta.

Tilanteen tiedostaminen voi todella olla vaikeaa. Kuka rohkenisi vaatia solidaarisuutta teknostruktuuria kohtaan? Järjettömän tuotannon ja hullun maailman luonutta, pääoman kanssa veljeilevää valkokouluksista ja isänmaallista teknostruktuuria kohtaan? Vihat ovat helposti ymmärrettävissä. Teknostruktuuri on laiminlyönyt vastuunsa. Kuitenkaan sille ei ole annettu edes tilaisuutta kantaa vastuutaan, siltä on riistetty ihmisyöden oikeus, siitä on tehty väline, esine.

Jollei teknostruktuurin alistettua asemaa tiedosteta, voi analyysien tuloksena olla vain yksi ja sama: järjestelmän pönkittäminen. Kun eräs tunnettu kirjoittaja viime Parnassossa vaatii teknologisen prosessin pysäyttämistä, koskapa teknostruktuuri näyttää tekevän sosialismiin tai kapitalismiin katso-matta ratkaisevat päätökset, Uusi Suomi kommentoi häntä tyytyväisenä ja tekopyhästi, toteamalla että herra se on herrallakin. Tuloksena on siis analyysi, jonka pääoma voi ottaa mieluksena vastaan ja harmittomana sivuuttaa: samasta asiastahan Urpo Harva on puhunut ties kuinka kauan. Jos ainoaksi toimintaohjeksi muodostuu tiedon levittäminen ja vallanpitäjien hyväntahtoisuuteen vetoaminen, croa ei tee se, että humanistien perusarvon onnellisuuden tilalle otetaan cyberneetikkojen perusarvo eloonjääminen.

Ongelmana ei ole teknologisen prosessin pysäyttäminen vaan

uudelleen suuntaminen. Tämä taas vaatii teknostruktuurin radikaalisuutta kaikilla toimialoillaan, sitä että teknostrukturi ottaa itselleen osan vastuuta ja alkaa pohtia toimintansa seurauksia. Tarvitaan preventiivistä teknologiaa, haittaseurauksien ennaltaehkäisemistä. Kun tehtaita syntyy, on heti alettava kehittää keinoja Itämeren saastumisen estämiseksi sekä julkistettava kovaan ääneen näiden keinojen ja saastumisvaaran olemassaolo — eikä odotettava, kunnes poliitikot toteavat että oho, Itämeri saastui. Mistä ryt keinot meren puhdistamiseksi? Tai otetaan esimerkki, josta humanistit hiiltäytyvät pahiten: avaruuslennokit. Kolmannen maailman ongelmia ei varmaan ratkaista pelkällä informaatiolla, mutta jotain virkaa informaatiolla sentään lienee. Miten sitä saadaan? Esimerkiksi avaruusteknologian avulla: pannaan kylän keskelle televisio, joka vastaanottaa suoraan satelliiteista ilman paikallisen televisioverkon välitystä tulevaa ohjelmaa. Valitettavasti vain rakennettava globaalinen viestisatelliittiverkosto tulee toimimaan kaupallisella pohjalla. Kukaan ei teknostruktuurin piirissä tullut asiasta päätettäessä ajatelleeksi, merkitseväkö tämä ehkä esimerkiksi joitakin rajoituksia välitettävän ohjelman suhteen.

Tätä tarkoitan teknologian piiristä esiin nousevien ongelmien poliittistamisella ja teknostruktuurin radikalistoitumisella: on nähtävä asioiden seuraukset. Prosessi on suunnattava uudestaan, ja se voi tapahtua vain myöntämällä teknologia luovaksi inhimilliseksi toiminnaksi ja antamalla sitä koskeville pohdinnoille riittävä sija esimerkiksi yleisessä kulttuuripoliittisessa keskustelussa.

Teknologia ei ole sinänsä sen enempiä hyvä kuin pahakaan, hyväksi tai pahaksi se tulee sen mukaan, mihin tarkoituksiin sitä käytetään tai miten se kehittelee

suunnataan. Marxin perusvaatimuksena oli, että ihmisten on itse saatava päättää työstään. Kun teknostrukturi on sekä idässä että lännessä alistettu pelkäksi järjestelmän rukkaneksi, siltä on riistetty mahdollisuus tähän. Seuraukset näkyvät. Olisi erittäin tyhmää olettaa, että teknostrukturi ei ole rationaalinen — sille ei vain anneta edellytyksiä ja tilaisuutta käyttää järkeään. Siksi se toimii niin järjestömästi kuin nykyisin, ja siksi teknokratia on vallitseva asiantila. Järkeä on keskustelua toiminnan päämäärästä, seurauksista ja tarkoituksenmukaisuudesta; teknokratiassa tälainen keskustelu on julistettu pannaan, riennetään turhia filosofoimatta toteuttamaan valmiiksi annettuja ja ikiajoiksi lukittuja päämääriä.

Peidan väri ei ole proletariaatin määritelmän kannalta olennainen. Lievestuoreen vaneritehtaan insinööri on proletariaattia aivan samalla tavoin kuin vanerityöläinenkin, vaikka toisella on taloudellisesti parempi asema kuin toisella. Vaneritehtaalte töihin pyrkiviä työläisiä testaava psykologi on proletariaattia siinä missä testattavat-

kin. Teknostrukturi koostuu palkan-saajista, se ei yleisesti ottaen omistussuhteiden mukaisesti Marx määritteli proletariaatin. Teknostruktuurin näkeminen proletariaatin osana on siis dogmaattisen marxilaista, ja ne vasemmistolaiset, jotka pyrkivät saamaan aikaan juopaa työläisten ja teknostruktuurin välille, ovat revisionisteja ja proletariaatin hajottajia.

Dogmeista toimeen

Vaikka määritelmä olisi dogmaattinen, eivät johtopäätökset voi olla sitä. Uuden vasemmiston on ollut pakko myöntää Marxin yksioikoisen ratkaisukaavan — omistussuhteiden muuttamisen — riittämättömyys. Se voi olla muutoksen välttämätön ehto, mutta missään tapauksessa se ei ole riittävä ehto. Siitä ovat ns. sosialistiset maat hyvänä osoituksena.

Lännen suuryrityksissä vallitsee muodollisen vallan ja tosiasiallisen vallan välillä melkoinen ristiriita. Se estää tilanteen tiedostamista ja välttämättömiä toimenpiteitä tilanteen korjaamiseksi, ja siksi se on hävitettävä. Teknostrukturi on uudessa teollisessa valtiossa välttämätön, joten tosiasiallista valtaa ei voi poistaa siltä. Ainoaksi mahdollisuudeksi jää siten poistaa suuryrityksissä pääomalta muodollinen valtakin. Tämä merkitsee omistussuhteiden muuttamista.

Mutta tilanne ei muutu lainkaan, jos kaikki muodolliset narunpätkät kerätään jonkin valtion keskuskomitean käsiin. Teknostruktuurilla on yhä tosiasiallinen valtansa. Ristiriita vallitsee jatkuvasti. Siksi tarvitaan vallan hajottamista, desentralisaatiota. Kun välttämättömin on saavutettu, byrokraatia ei voi tuntea tarpeita, ongelmia, mahdollisuuksia — tieto ei sen rattaissa kulje. Se jäykistyy vanhoihin tavoitteisiin, järjestömään kasvuun. Sen sijaan asianomaiset voivat tuntea tilanteen paremmin.

Vai voivatko? Työläisten ja teknostruktuurin tuotantokomiteathan voivat tuottaa yhtä järjestelmällisesti kuin ennenkin, saastuttaa ympäristön, tuhlaa maapallon raaka-ainevarat lyhytkestoiseen ylläilyyteen, jatkaa todellisuudenpakoa suosivaa tuotantoa. Valtarakenteiden muutokset eivät vielä anna riittäviä takeita. Tarvitaan siis enemmän.

Tarvitaan myös kasvatuksen ja koulutuksen uudistusta. Ja nimenomaan uudistusta siten, ettei rajoituta "ainoastaan" yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille, vaan uudistetaan myös sisältö. Jollei tätä uudistusta tapahdu, desentralisaation tulokset voivat olla kammottavat.

Koulutuksen on tähdättävä muuhunkin kuin "ammattiin", jos ammatilla tarkoitetaan kykyä suoriutua tietyistä annetuista tehtävistä. Sen on tarjottava taito asettaa juuri nuo tehtävät kyseenalaisiksi ja tarvittaessa muuttaa niitä tai hylätä ne kokonaan. Teknologisen prosessin järkiperaistuminen on mahdollista ainoastaan, jos ihmisillä on tällainen taito ja jos heille on delegoitu valta toimia sen mukaisesti. Tämä asettaa koulutukselle kolme vaatimusta. Koulutuksen on oltava riittävän yleisluontoista, sen on kehitettävä kriittisyyttä ja sitä on oltava jatkuvasti ja laajasti saatavissa.

Elinkeinoelämä vaatii tarpeisiin sa tiettyjä erikoistietoja ja -taitoja, ja tämä on vaarallista. Suppea koulutus voi sitoa ihmiset pitkiksi ajoiksi erikoistehtäviin myös silloin, kun nämä ovat vanhentuneita, ja kun heillä ei ole mahdollisuutta eikä tarvetta nähdä toimintaansa laajemmissa puitteissa eikä myöskään edellytyksiä siirtyä muihin tehtäviin, he muodostavat esteen järkiperaiselle kehitykselle. Yleisluontoinen teoreettinen ja metodinen valmeus takaa liikkumismahdollisuudet ja perustan myöhemmälle erikoiskoulutukselle. Ylei-

nen aines vanhentuu lisäksi huomattavasti hitaammin kuin erikoisaines, ja kaikkiaan elinkeinoelämän lyhyen tähtäyksen vaatimukseen suostuminen tulee siten pitkällä tähtäyksellä erittäin kalliiksi.

Kriittisyyden kehittäminen on nykyisessä korkeakoululaitoksessa eniten laiminlyöty alue. Samoin kuin uuden ajan alussa uutta luova tieteellinen tutkimus siirtyi skolastiikkaan vajonneilta yliopistoilta erilaisille tieteellisille seuroille näyttävät nykyisin erilaiset radikaalit yliopiston ulkopuoliset tutkijayhteisöt muodostuvan yhä tärkeämmiksi. Kriittisyys on luvallista ainoastaan joillakin harvoilla alueilla, kuten yhteiskuntatieteissä, mutta jos hyväksytään edellä esitetty näkökulma, ei riitä, että meillä on kourallinen kriittisiä sosiologeja. Tarvitaan kriittisiä limnologeja, insinöörejä, lääkäreitä, psykologeja, kasvatustieteilijöitä, arkkitehteja, ekonomeja, sosiaalityöntekijöitä. Kriittisyyden on levittävä kaikille alueille, kaikkiin ammattikuntiin. Tarvitaan jatkuvaa keskustelua ammattitieteistä ja toiminnan päämääristä, ammattitietoisuuden antagonisoitumista. On murskatta-

va kollegiaalisuuden inhottava vaatimus: lakaistaanpa oman pesän roskat maton alle. Pölyn on lennettävä, julkisesti, muuten ei teknokratialta vältytä. Ei ole olemassa sosialistista kemiaa ja kapitalistista kemiaa, mutta ehkä on olemassa sosialistinen käsitys kemistin roolista, tehtävistä, velvollisuuksista ja kapitalistinen käsitys näistä asioista. Erikoistuntijan velvoitteet eivät välttämättä lankea yksin ihmisen yleisten velvoitteiden kanssa: lääkäriellä on onnettomuuspaikalle osuessaan kokonaan toiset velvollisuudet kuin kenellä tahansa ohikulkijalla. Sama koskee kaikkia erikoistietojen ja -taitojen omistajia heidän koulutustaan kysyvässä yhteiskunnallisissa tilanteissa, teknostruktuuria yleensä.

Mutta yliopiston on tultava myös nykyistä paljon avoimemmaksi ja suuremmat liikkumismahdollisuudet tarjoavaksi. Vaikka kenelle tahansa annettaisiin oikeus opiskella ja opettaa, tuskin yhteiskunta siitä romahtaisi, sillä jos jollakulla ei ole ns. lukupäätä, hän ennen pitkää kyllästyy ja palaa muihin töihin, ja jos joku ei osaa opettaa, niin kuulijat kyllästyvät. Suuri vapaus aineyhdistelmien valinnassa on omiaan herättämään epäilyä kollegiaalisuuden yhdenmukaistavaa liekaköyryä kohtaan, ja uudelleen koulutus ja jatkokoulutus ovat ratkaisuja alussa mainitun kontraststruktuurin ja erilaisten spesialistiryhmien rakenteellisen vitkan ongelmiin.

Ihmisten asutettavalle yhteiskunnalle pohjaa luovaa korkeakoulua voi tietysti vaatia heti. On vain mielenkiintoista nähdä, miten paljon elinkeinoelämällä on varaa antaa perään esimerkiksi meikäläisen TKK:n korkeakouludemokratia vaatimuksiin. Ruusujen ajan insinöörien kapina ei ehkä olekaan täyttävä utopiaa — kunhan aikaa kuluu. Ja kohteena voivat tulevaisuudessa olla muutkin asiat kuin progressiivinen verotus.

Positivis- tisen yhteis- kuntatiedon seurauk- sista

Kritiikissä näyttää olevan kysymys siitä, että kritiikkiä harjoittavalla on mielessään kaksi käsitystä todellisuudesta (esim. yhteiskunnallisesta) tai todellisuuden muuttumisesta. Toinen käsitys on kriitikon mielestä enemmän tosi tai hyvä kuin toinen. Kritiikki on sitten näiden kahden käsityksen vertailua; kriitikko ikäänkuin punnitsee oikean tai hyvän käsityksen avulla kritiikin kohteena olevaa käsitystä. Esimerkiksi joillakin sosiologian käsitteillä voidaan kritisoida sosiologin toimintaa ja toimintaa, jossa sosiologin työn tuloksia käytetään hyväksi. Näin tekee mm. Edmund Dahlström "Kritiska studier"-lehden numerossa 3/68:

"Syftet med denna uppsats är att analysera samhällsvetenskapen sedd ur vetenskapssociologins och maktstrukturens synpunkt".

Sosiologin itsekritiikin avulla tuodaan esiin monia olennaisia näkökohtia. Mutta mielenkiintoinen punnitsemistilanne saadaan, jos positivistisen yhteiskuntatiedon pohjana olevaa empiiristä metodologiaa — ja näin koko positivistista yhteiskuntatietoa — punnitaan käsitteiden asemaa korostavasta näkökulmasta.

Toivottavasti ei ole vielä tullut fraasiksi Peter Winchin ja eräiden muiden ajatus: "Maailma on meille mitä käsitteemme siitä ovat". Käsitteet ovat ikäänkuin ikkunamme todellisuuteen; jos meillä jostakin asiasta ei ole käsitettä, olemme "sokeita" tälle asialle. Toisaalta voi käydä niin, että pidämme jotakin ulkomailman asiaa tietynlaisena pelkästään sillä perusteella, että olemme muodostaneet tietyn käsitteen tai käsityksen. Jos käsitteet ymmärretään edellä olevan luonnehdinnan mukaisesti, voidaan sanoa, että ihmisen tietoisuus muodostuu hänen omaksumiensa käsitteiden

kokonaisuudesta. Nyt voidaan kysyä, millainen on tietoisuus, joka perustuu (ääritapauksena pelkästään) empiirisen luonnontieteellisen metodin mukaisiin käsitteisiin. Positivistinen yhteiskuntatietohan on keskeisesti luonnontieteellisen metodin soveltamista yhteiskunnan tutkimiseen.

Ensiksi kysymme mitä luonnontieteellinen metodi edellyttää. Toisin sanoen, mitkä ovat luonnontieteellisen ajattelun peruskäsitteiden peruspiirteet. Tai vielä: mitkä ovat ne käsitteiden muodostamisen ja yhdistämisen perussäännöt, joihin luonnontieteellinen metodi pohjaa.

Voidaan puhua ainakin seuraavista luonnontieteellisen metodin edellytyksistä:

1. Maailma on joukko erikseen tunnistettavia ja mitattavia tosiasioita tai osasia.
2. Tosiasiat nähdään objektiivisesti ulkoapäin.
3. Tosiasiat liikkuvat siten, että joukko muita tosiasioita vaikuttaa niihin kausaalisesti edeltäpäin; joukko liikkeessä olevia tosiasioita ikäänkuin tönäisee muita tosiasioita liikkeelle.

Toiseksi kysymme miten koemme maailman näin hahmotettuihin käsitteisiin nojaten. Edellä esitetyn "maailma on meille mitä käsitteemme ovat"-ajatuksen perusteella on luonteavaa päätellä, että näihin käsitteisiin rajoituttaessa kokemamme maailman ja tietoisuutemme voi luonnehtia seuraavaan tapaan:

1. On olemassa vain materiaa (mitattavia tosiasioita) ja tyhjää tilaa.
2. Kaikki ympäristö on ulkopuolista ja vierasta, koska käsitteet muodostetaan ulkoapäin objektiivisesti havaitsemalla.

3. Maailman ja elämisen peruspiirre on tarkoituksettomuus, koska kaikki liike tapahtuu satumanvaraisesti tai ennaltamääräytyen "lakien" mukaisesti.

Tiedämme, että eurooppalaisen kulttuurin läpikäyvä piirre on pitkään ollut luonnontieteellisen metodin työntyminen — muut käsitteet murskaavana voittajana — kaikille elämänaloille. Edelläolevan perusteella esitän väitteen/hypoteesin, että tämä prosessi on ollut samalla (1) tyhjyyden, (2) viehauuden ja (3) tarkoituksettomuuden hidasta mutta varmaa työntymistä eurooppalaisen ihmisen tietoisuuteen. Viime vuosisadan loppuun epätoivon filosofit osoittivat, missä kohdin kehitys tuolloin oli kulkemassa. Viime vuosikymmenien tilannetta ilmaisevat yhä useampia tulkitsevat ja kaikkien ulottuville kirjoittavat sartret, millerit, camusit. Oman tutkimisen arvoisen dokumentin tietoisuuden muodostumisesta eli siitä millaisena me näemme maailman, muodostaa modernin kuvataiteen kehitys.

Positivistisen yhteiskuntatiedon ja behavioristisen ihmistiedon kritiikin olennaisen kohdan muodostaa näkemys, että luonnontieteellinen metodi on eräs tapa lähestyä ja selittää ihmistä ja yhteiselämää, mutta se on myös riittämätön tapa. Ei-mitattavia asioita, inhimillisen toiminnan tarkoituksia, itse inhimillisen tietoisuuden (sisäistä ja subjektiivisesti koettua) luonnetta sekä ihmisten (näiden subjektiivisten tietoisuuksien) keskinäistä kokemista ja yhteyttä selvittämään tarvitaan omista premissistään nousevaa taiteellista, uskonnollista, filosofista ynnä "common sense" käsittämistä; tapaa nähdä, ymmärtää ja selittää todellisuutta.

Arvioitaessa positivismiin rajoittumisen yhteiskunnallisia seurauksia, seuraavassa otetaan käyttöön intentionaalisen inhimillisen toi-

minnan käsite. Tässä toiminnan käsitteessä teko ymmärretään siten, että se katsotaan toimivan henkilön idean tai tavoitteen toteutukseksi. Tämä lähestymistapa on itse asiassa Aristoteleen vaikutusta eurooppalaiseen ajatteluun; jäljet ehkä peloittavat joitakuita: Aristoteles, Tuomas Akvinolainen, Rousseau, Hegel, Marx, Snellman jne. Positivismin kritiikkiaallon myötä on tämä toiminnan finaalinen (tai teleologinen) selittäminen tullut jälleen ajankohtaiseksi.

Ajateltakoon siis seuraavanlaisesta tilannetta: Meillä on henkilö A, joka näkee, selittää ja tiedostaa maailman ja yhteiskunnan positivistisin käsittein. Kysymme, millaiseksi A toimiessaan muovaa maailman ympäristönsä (esim. sosiaalisen).

Jos A pitäytyy positivismiin, hänellä on mielessään vain käsitteitä, jotka täyttävät edellä luonnontieteelliselle metodille luonnehditut ehdot. Toisaalta häntä ei voi kiinnostaa toisenlaisin käsittein asetettavat päämäärät, koska kaikki hänen käsitteidensä mukaan tapahtuu kausaalisesti määräytyen. Hän siis näkee kaiken yhteiskunnallisen toiminnan tapahtuvan samaan tapaan kuin mikä tahansa luonnonilmiö. Ja kuitenkin hän toimii. Mutta jos hän rajoittuu positivistisiin käsitteisiin, ja jos hänen toimintansa on käsitteiden tai ideoiden toteuttamista, on luontevaa päätellä että hän toiminnassaan muovaa ympäristöään (esim. ihmisten yhteiselämää) positivististen ideoiden mukaiseksi; toisin sanoen hän muovaa ihmisten yhteiselämää sellaiseksi, että sen edellytetään toimivan samaan tapaan kuin mikä tahansa luonnonilmiö.

Ylläoleva voi tuntua abstraktilta, mutta verrattaessa modernin, mahdollisimman pitkälle ohjelmoidun byrokration ja jonkun todellisen luonnonilmiön toimintaperiaatteita, ero voi jäädä yllättävän pie-

neksi. Samaa on sanottava byrokratiassa toimivasta ihmisestä ja vastaavasta luonnonilmiön osasesta. On ilmeistä, että paljon puhutun teknokraatin ja teknokratian ongelma palautuu tällä tavoin positivistien yhteiskuntatiedon ongelmaksi.

Tunnettua on, että (ainakin) käytännöllisessä poliittisessa toiminnassa päämääriä on tavalla tai toisella selviteltävä. Kaikkein lavein päämäärän luonnehdinta on sanoa, että poliittisen toiminnan avulla on saatava aikaan mahdollisimman paljon hyvää. Tehtäköön seuraava ajatuskoe:

1. Meillä on henkilö A, joka näkee, selittää ja tiedostaa maailman positivistisin käsittein.
2. Positivistisen katsomuksensa kannalta epäohjonmukaisesti A pyrkii edistämään hyvää maailmassa.

Kysymme, millaista hyvää A voi nähdä ja edistää käsitteidensä pohjalta.

Positivismin tieto-opillista perustaa kutsutaan joskus **metodiseksi materialismiksi** (v. Wright). Tämä on sattuva nimitys, sillä edellä luonnehditut luonnontieteellisten käsitysten peruspiirteet käyvät hyvin yhteen niiden ajatusten kanssa, joita filosofiasta materialismia kannattavat ovat esittäneet käsityksensä todellisuuden perimmästä luonteesta. On ilmeistä, että jos hyvää pyritään määrittämään tai toteuttamaan positivististen käsitteiden pohjalta, määrittäjä ei voi suorastaan nähdä tai tiedostaa muuta kuin aineellisia kappaleita tai tavoitteita. Tämäkin saattaa kuulostaa etäiseltä, mutta luulen, että tämä ongelmanasettelu avaa näkökulman ehkä karuimman nykyhetken ongelman selvitte-lyyn.

Samaan tapaan kuin viime vuosisadan epätoivonfilosofia oli vain aavistus tämän päivän yleisistä ongelmista, voidaan sanoa, että tuon ajan filosofinen materialismi

oli vain alkua tämän päivän ja lähivuosien arkielämän materialismille. Kun puhutaan kerskakulutuksesta tai kulutusideologiasta, on nähtävä, että tämä jokamiehen materialismi ja valtiollinen kasvuajattelu ovat suoraa seurausta koko kulttuurimme vuosisataisesta kehityssuunnasta. Jos yksilöiden tietoisuus ja kaikki yhteisölliset päätökset perustuvat materialistiseen käsitykseen, on tästä johdonmukaisena ja ainoana seurauksena, että aineelliset hyödykkeet tulevat yksilön ja yhteisön ainoiksi hyvän, tasa-arvon yms. kriteereiksi.

Kuten edellä mainittiin, on luontevaa päätellä nyt kritisoitaviin käsitteisiin jäykistymisen aiheuttavan tarkoituksettomuutta kokevan tietoisuuden. Sinänsä ristiriitaisesti (Joachim Israel puhuu "skitsofreniasta") positivistisesti voi kuitenkin toimia yhteiskunnassa syvän sosiaalisen päätöksen pohjalta. Tällöin pyrkimys hyvään yhteiskuntaan ilmeisesti antaa toimivalle henkilökohtaista elämänsisältöä. Mutta sen lisäksi, että päätökseen yhtynyt positivismi on voimakas tuki modernille teknokratialle, se myös lykkää itse ongelmaa tulevaisuuteen. Eikä tulevaisuudessa tällä suunnalla ole muuta mahdollisuutta kuin tuottaa yhä tehokkaammin ja kuluttaa yhä enemmän. Samaan pulmaan liittyy kehityksmaangelmana tunnettu kysymys.

Kehityksmaista varastaminen on jo usealla taholla yhdistetty länsimaiden kerskakulutukseen, toisin sanoen siihen että kehityksmaissa ihmiset syövät liian vähän ja teollisuusmaissa liian paljon. Pysyvän ratkaisun löytämiseksi on nähtävä, kuinka syvällä tämän liian kulutuksen juuret ovat. Pohjimmaltaan ratkaisun avaimet ovat niiden käsissä, jotka sulattavat eurooppalaisesta positivismista/materialismista rakennetut poliittisen toiminnan ja yksilöllisen tietoisuuden kahleet.

OLLI PERHEENTUPA:

Keskustelu sosiologian arvoista - kriisin oire?

Vaikka Antti Eskolan mukaan (KU 16. 2. 69) on vielä olemassa "niitä tutkijoita, jotka edelleenkin halusivat säilyttää kauniin harhakuva tieteen pyhästä, aatteellisten

mielipidekiistojen yläpuolelle nousvasta puolueettomuudesta ja koskemattomuudesta", tunnustanevat kaikki suomalaiset sosiologit sen, että tutkija joutuu pakostakin järjestelmään arvoja jo tutkimusongelman valinnassa ja ongelmanasettelussa, saati sitten käsitteistön valinnassa ja tulosten tulkinnassa ynnä johtopäätösten teossa. Lisäksi on sosiologin työllä poliittisia ja moraalisia seurauksia, kuten viedä tästä porvariksi joskus mainittu Paavo Seppänen sanoi virkaanastujaisesityksessään (HS 13. 2. 69). Tai ainakin näitä sosiologin työn tuloksia voi useimmiten arvioida yhtä hyvin ja yhtä oikeutetusti poliittisten ja moraalisten arvojen kuin mittauksen reliabiliteetin ja validiteetinkin kanalta.

Sosiologi on siis kiinni arvoissa kuin täi tervassa. Tilanne ilmeisesti on ollut ja on monille sosiologeille yhtä kiusallinen kuin täille tämän oma kiipeli. Niinpä arvovapautta on aina vaadittu, siitä on kiistelty ja keskusteltu milloin mistäkin näkökulmasta. Yksi monista aspekteista on ajatus, että erilaiset tutkimusotteet, kehitykset, selitystavat jne. sisältävät erilaisia arvovaroja. Siten esim. funktioanalyysiä on usein väitetty taantumukselliseksi, jolloin ei ole huomattu, että hienoimmat sosiologiset funktioanalyysit on itse asiassa tehnyt Karl Marx. Toinen merkittävä näkökulma on sosiologin roolin erittely. Mainituksessa Seppänen sanoi, että sosiologin työ pohjautuu objektiivisuuden, kriittisyyden ja puolueettomuuden ideaaleihin. Tällaisia ideaaleja yksi sosiologi tuskin pystyy saavuttamaan; ainakaan ei ole puutetta samoja asioita koskevista, myös poliittiselta kannalta erilaisista ja ristiriitaisista tuloksista ja tulkinnoista. Sellainen sosiologia, jota tekemässä on eriparaisia sosiologeja, voisi kenties tavoitella noita ihanteita — edellyttäen, että

puolueettomuus korvataan jollei nyt puolueellisuudella niin jonkinlaisella moniarvoisuudella.

Kun arvoja kerran on, on hyvä että niistä keskustellaan jatkuvasti. Aina on olemassa se vaara, että esim. jonkin tutkimuslaitoksen tuotteita ruvetaan yleisesti pitämään puhtaina. Onkin vaadittu, että tutkijan tulisi itse ilmoittaa omat arvonsa tuotteen alkulehdillä. Tämä menettely saattaisi kyllä vain lisätä sekaannusta. Omat arvolähtökohtani tässäkin jutussa ovat marxilaiset. Edellä olevalla lauseella saattaa olla sellaisia vaikutuksia, että joku porvari pitää nyt koko kirjoitusta pelleilynä, vaikka muuten olisi katsonut sen asialliseksi napautukseksi kaiken maailman huulenheitäjille, tai että joku oikea marxilainen lopunkin luettuaan leimaa minut joko tavalliseksi tusinaporvariksi tai tavallista pahemmaksi opportunistiksi, eikä keskustelu tule yhtään selkeämmäksi. Nyt tuli kuitenkin jo sanotuksi, että arvolähtökohtani ovat marxilaiset. Voin enää vain lisätä, että juuri siksi että ne ovat marxilaiset, minua ei ensisijaisesti kiinnostanut sentapainen arvopohdiskelu, että onko faktorianalyysi sittenkin kapitalistien kavala salajuoni työväenluokan nujertamiseksi tai että onko Seppänen lintu vai kala vai ko mahdollisesti vesilintu tai lentokala. Marx väitti, että ihmiskunta asettaa itselleen vain sellaisia ongelmia, jotka se pystyy ratkaisemaan. Tämän mukaan olisivat sosiologian ongelmat sellaisia, että sosiologia pystyy ne ratkaisemaan. Ensisijaisen kiinnostavaa on kuitenkin tarkastella, onko kiihtymässä oleva arvo- ja roolikeskustelu oire kriisistä, siitä että sosiologia ei ratkaisevasti muuttumatta pysty käsittelemään ajan tärkeimpiä ongelmia.

Siispä edelleen siteerauksia Seppäsen esitelmästä: "Modernin sosiologian on yhteiskunnan ongelmien analysoimiseksi löydettävä

uusi pohja, jossa on sijaa erilaisille, toisistaan jyrkästikin poikkeaville ideoille ja vaihtoehdoille". Jos voitaisiin varmuudella sanoa, että Seppänen on kala, voitaisiin sama asia sanoa näin: yhteiskunnan ongelmien analysoimiseksi ei riitä sosiologian määrällinen kehittyminen traditioiden pohjalla, vaan on tarpeen laadullinen muutos, jonka kautta dialektiikka¹ tiedostusprosessina ja tieteen kehittymisen muotona asetetaan sille kuuluvan asemaan. Ja vielä: "Modernin sosiologian, mikäli se mielellä toimii intellektuaalisena uudistajana ja yhteiskunnassa elävien ihmisten sosiaalisten ongelmien selvittäjänä, on varauduttava entistä liikkuvampaan ja vallitsevasta yhteiskuntajärjestelmästä ja vallitsevista dogmeista riippumattomampaan älylliseen keskusteluun". Kauniisti sanottu ja sopii hyvin virkaanastujaisesitykseni, mutta pelkänpä, että älyllinen keskustelu on vielä kaukana. Ensiksikin keskustelussa pitäisi ymmärtää, mitä toiset sanovat, mutta harvassa on niitä liberaaleja, jotka pitävät marxilaista kielenkäyttöä soveliaana älylliseen keskusteluun. Ja mistäpä sen älyllisyydenkään tähän hätään ottaa. Liberaalit ovat aina haukkuneet marxilaisia epä-älyllisyydestä (aiheellisesti), ja marxilaiset ovat antaneet takaisin samat sanat (aiheellisesti), lisättyä huomautuksella luokkaälyllisyydestä. Sosiologeilla on omat siistit mekanisminsa keskustelulta välttymiseksi. Eskolakin on aina toivonut keskustelua, sitä etteivät ristiriidat pysyisi "oman ryhmän si-

¹ epätietoisille kerrottakoon, että dialektiikka tässä merkitsee sitä, että ilmiöstä otetaan huomioon sen kaikki puolet ja että tiede etenee siten, että uusi teoria sisältää sen, mikä vanhassa teoriassa on totta ja lisäksi sellaisia toituksia, joita vanha teoria ei sisällä, ts. liberalistinen sanahelinä on korvattu marxilaisella sanahelinällä.

säisen kahvipöytäjuoruilun tasolla". Mutta monille sosiologeille riittää se, että he sijoittavat Eskolan johonkin kategoriaan tai keksivät hänen puheilleen näppärän ymmärtävä(ise)n selityksen. Entä mistä tulevat "jyrkästikin toisistaan poikkeavat ideat"? Sillä tutkiakseen yhdenmukaisuuden painetta ei sosiologin tarvitse mennä laitoksen- ja yliopistonsa ulkopuolelle.

Sosiologinen arvo- ja roolikeskustelussa ovat räiväsuosimpia olleet ne, jotka tietävät, että yhteiskunta pitää muuttaa, ja että myös tieteen on palveltava muutosta, eli vasemmistolaiset. Vasemmistolaisen tilanne on jokseenkin kurja. Koetaan, ettei nykyinen tiede pysty tarjoamaan oikeita ratkaisuja yhteiskunnan tärkeimpiin ongelmiin, mutta siitä, mitä se parempi tiede voisi olla, tuskin punaisintakaan aavistusta. Eskola kirjoittaa omaatuntoaan seuratessaan hävyttömän pamfletin, mutta hänen tutkimuksensa ovat harmittomia ja erittäin ansiokkaita; ei ihme, että oppipoikien lohdutukseksi — ja onnettomuudeksi — jää Anti-Dühringin yms. tankkaaminen. Positivismin ja pragmatismien kahleet ovat kuristavina esikriitikoiden kaulassa.

Se, mikä sosiologiassa on loogista positivismia, on saanut aikaan todella merkittävää edistystä. Nojatuulisosiologia on muuttunut reikäkorttisosiologiaksi. Positivismi on korvannut arvailut metodeilla empiirisen todellisuuden tutkimisessa. Se, mikä sosiologiassa on pragmatismia, on saanut aikaan todella merkittävää kehitystä. Kun mittailun välillä huilataan, istahdetaan sellaiseen tuoliin, joka pyörii ympäri. Toisin sanoen yhden selittävän — periaatteesta teorian muodostuksessa on siirrytty erilaisten teoreettisesti hedelmällisten näkökohtien yhdistelyyn. Mutta ikuisesti eivät empirismin kaksospojat voi olla sosiologian edistymisen kannalta funktio-

naalisia. Positivistinen suuntaus on kerännyt valtavat määrät erilaista aineistoa, jonka sisältämää tietoa ei pystytä hedelmällisesti systematisoimaan. Pragmatismi on poiminut suuren joukon heuristisia ideoita joka puolelta ja tuottanut toinen toistaan elegantimpia viitekehyksiä, mutta yhteinen teoreettinen runko on yhtä saavuttamattomissa kuin ennenkin. Eikä tässä ole mitään moraalisesti paheksuttavaa. Yhteiskuntatieteen kehitys tuskin voi kulkea kovin paljon sen yhteiskunnan kehityksen edellä, jossa se itse kasvaa. Jatkuvasti muuttuvassa, nykyhetkeen suuntautuvien, ulkoapäin ohjautuvien ihmisten yhteiskunnassa, on tämän hetken todellisuudessa kiinni oleva kausaalimalleja rakenteleva tiede paikallaan. Mutta kun muutos tulee erittäin nopeasti, kun sukupolvet vanhenevat viidessä vuodessa, käy nykyhetkeen suuntautuva ulkoohjautuvuus joustamattomaksi ja jarruttavaksi, liian suuria ristiriitoja aiheuttavaksi. Ulkoohjautuvan ihmisen tilalle on synnyttävä tulevaisuudesta ohjautuva ihminen. Tulevaisuudessa näkyväksi ohjenuoraksi kelpaa minun puolestani tietenkin abstraktio kommunistisesta yhteiskunnasta.

Sosiologiassa tällainen kehitys merkitsisi sitä, että tutkimusongelman valinnassa ei ensimmäinen kriteeri ole tutkittavuus, vaan relevanssi tulevaisuuden abstraktion saavuttamiseen nähden. Tällainen tiede luopuu yksinkertaisesta kausaalimallista ja pyrkii laajalaisiin muutosmalleihin, se yrittää "ymmärtää" yhteiskuntien käyttäytymistä. Tämä kehitys lieinee ainoa mahdollisuus yhdistää soveltava ja teoreettinen tutkimus ja yleisemminkin empiirinen tutkimus ja teorianmuodostus sosiologiassa. Kenties tällaista kehitystä ei tapahdu lainkaan, ainakin sitä saa odottaa vielä. Jos nyt säädettäisiin jokaisen kansalaisen päämääräksi kommunistinen yhteis-

kunta, merkitsisi se tietenkin totalitarismia. Sosiologiassa sama merkitsisi näivettymistä dialektikan tai jonkin muun opin dogmeihin.

Uuden pohjan löytymistä, laadullisen muutoksen tapahtumista saataneen siis odottaa vielä kauan. Nykyinen sosiologia kausaalimallinen voi auttaa sosiaalisen muutoksen nopeuttamisessa, ja mitä nopeampi muutos on, sitä enemmän tarvitaan ja annetaan rahaa kausaalimallien rakenteluun ja heurististen viitekehysten kasaamiseen. Otaksuttavasti sosiologia saa riittävät aineelliset kehittymisedellytykset vasta sitten kun se alistetaan todella tehokkaasti teknokraattien hallitseman kasvuyhteiskunnan tarpeille. Vasta sitten tulee laadullinen muutos ns. funktionaaliseksi välttämättömyydeksi.

Lopuksi sanoisin sanasen siitä positivismin kritiikistä, joka verhoilee tätä lehteä ja saa poliittisen tason ilmentymänsä vihreän aallon harjalla ratsastavassa Risto Volasessa. Positivistinen tarjoamat kausaalimallit ovat tietenkin otollisia teknokraateille ja auttavat heitä manipuloimaan niin ilmiöitä kuin ihmisiäkin. Kausaalimalli on ja pysyy ja siitä on paljon hyötyä, on se sitten ihmiselle pakko tai ei. Ymmärtämisellä ei voi korvata positivismia. Yhteiskunnan muuttuminen merkitsee sitä, että käsitteet ja säännöt muuttuvat. Mitä nopeampi on muutos, sitä kapeampi on yhteiskunnan ymmärtämisen pohja yksilöä koskevien sääntöjen perustalla. Poliittisena ohjelmana ymmärtäminen on sanalla sanoen taantumuksellisuutta, ihmisen vapauttamista turvalliseen muuttumattomuuteen, paluuta sisältäpäin tai mikä vielä pahempaa traditioista ohjautuvaan ihmiseen. Sosiologiassa yksinomainen ymmärtäminen merkitsisi epärealistista sulkeutumista todellisuuden ulkopuolelle, dogmaattista positivismiakin pahempaa näivettymistä.

KALEVI KIVISTÖ:

André Gorz

Kun eräs Länsi-Saksan ylioppilasliikkeen, SDS:n johtajista — bonnilainen Hannes Heer — kävi hiljattain Suomessa, hän mainitsi monien yllätykseksi Herbert Marcusen menettäneen asemansa radikaalin ylioppilasliikkeen ideologisenä johtajana. Hänen mukaansa Marcuse on pop enää mummokerhoissa. Heerin mielestä Marcusella on ollut ehdoton asema saksalaisten ylioppilaiden ideologisenä herättäjänä. Kun liike nyt on kuitenkin yhä voimaperäisemmin suuntautumassa julistuksesta ja demonstroinnista käytännön toimintaan, ovat myös oppi-isät vaihtuneet. Tärkeimpiä heistä tällä hetkellä Heer piti ranskalaista André Gorz'ia.

Gorzin asema ei varmaankaan johdu siitä, että hän olisi erityisen intensiivisesti paneutunut ylioppilasliikkeiden ongelmiin — Gorz ei painota ylioppilaiden osuutta sellaisenaan lä-

heskään yhtä voimaperäisesti kuin juuri Marcuse. Sen sijaan Gorz puhuu varsin paljon nimenomaan teollisuustyöväestöstä ja ammattiyhdistysliikkeen merkityksestä — näyttää siltä, että hän on lakannut toivomasta uudistusta puolueilta ja näkee ammattiyhdistysliikkeen pääasialliseksi vallankumoukselliseksi voimaksi. Koska hän painottaa hyvin voimakkaasti työpaikkojen merkitystä ja niissä vaadittavien uudistusten keskeysyttä, hän puhuu enemmän kuin yleensä marxilaiset teoreetikot myös teknisestä henkilökunnasta — ja toisaalta myös saksalainen ylioppilasliike panee tällä hetkellä toivonsa näihin vilpittömiin teknokraatteihin, jotka ovat tarpeeksi rehellisiä näkemään ristiriidan tuotantosuhteiden säilymisen ja tuotantovoimiin kohdistuvan kehityspaineen välillä.

Gorz kritisoi varsin voimakkaasti perinteellisten työväenpuolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen strategiaa ja näkee strategian uudistamisessa keskeisimmäksi tehtäväksi marxilaisuuden dialektiikkaan palaamisen. Tässä yhteydessä hän on luonut — meilläkin nopeasti yleistyneen — rakenteellisen reformin käsitteen.

Päätehtäväkseen Gorz näkee työväenliikkeen strategian uudistamisen. Lähtökohtana on tilanne, jossa sosialismi ei ole enää samalla tavalla ehdoton välttämättömyys aineellisen kurjuuden poistamiseksi kuin ennen, työväellä alkaa olla muutakin menetettävää kuin kahleensa. Ollaan siirrytty absoluuttisesta kurjuudesta suhteelliseen köyhyyteen. Muuttuneeseen tilanteeseen työväenpuolueet eivät ole osanneet reagoida muutosten edellyttämällä tavalla: sosialidemokraatit ovat siirtyneet kokonaan reformilin-

jalle unohtaen sosialismin sekä teoriassa että käytännön politiikassa ja kommunistit ovat turhaan odotelleet kapitalismin luhistumista ja kriisiä, joka saisi joukot liikkeelle. Käytännön toiminta niin puolueissa kuin ammattiyhdistysliikkeessä on tähännyt pikkuparannusten aikaansaamiseen työväestön oloihin.

Tosiasia on kuitenkin, että työväenliike ei yhtenäisty tai nouse barrikaadeille saadaksesen kymmenen prosentin palkankorotuksen tai lisätäkseen Aravarakentamista parillasadalla asunnolla entisestä. Myöskään mitään yleiseurooppalaista työväestön eri maissa yhdistävää kriisiä ei ole näkyvissä. Kuitenkaan kapitalistit eivät tule luopumaan vallastaan ilman taistelua, ilman että joukot pakottavat heidät siihen. Tästä syystä taistelumetodit on uudistettava tilannetta vastaaviksi.

Tärkein tehtävä sosialistisen strategian luomisessa on sen vuoksi sosialismin sekä **subjektiivisten** että **objektiivisten** edellytysten luominen. Vasta niiden luomisen tapahduttua voidaan luoda perusta vallankumoukselliselle toiminnalle. Subjektiviiset ehdot on luotava, koska sosialismi voidaan saavuttaa vain tietoisella ja pitkäjännitteisellä toiminnalla; kysymys on vallasta eikä se voi siirtyä luokalta toiselle vähitellen niin että yhtenä kauniina aamuna herättäisiin sosialisminsa. Samaten on turha kuvitella mitään 'sosialistisen armeijan' yhdessä yössä suorittamaa äkillistä vallanvaihtoa. Toisaalta yksin tietoisuudella ei sosialismia luoda: taloudellinen demokratia voi talouselämää pyörittää vain tietynlaisissa olosuhteissa — sen vuoksi niitä-

kin on jatkuvasti luotava. Koko sosialistinen strategia, joka tähtää näiden edellytysten luomiseen, on samalla valmistelevalle vaihe, joka lopulta välivaiheissa tapahtuvien voimankoitosten kautta johtaa lopulliseen mitteliin ja vallansiirtoon — näin Gorz.

Molempia näitä edellytyksiä työväenpuolueet ovat tosin pyrkineet luomaan. Vika on ollut vain siinä, että edellytysten luominen on tapahtunut toisistaan irrallaan. On toisaalta tehty voimakastakin propagandaa subjektiviisten ehtojen parantamiseksi ja toisaalta on pyritty aikaansaamaan yhteiskunnallisia uudistuksia, mutta niin että tietoisuuden kehittymistä ja käytännön politiikkaa ei ole elimellisesti liitetty toisiinsa. Se mikä erottaa sosialistisen reformipolitiikan sosialidemokraattistyyppisestä neokapitalistisesta reformismista, ei ole niinkään reformit tai ohjelmakohdat sinänsä. Kysymys on siitä, (1) liittyvätkö reformit toisiinsa orgaanisesti niin että niiden kokonaisuudesta muodostuu orgaaninen muutos, (2) missä tahdissa ja millaisissa olosuhteissa reformit pyritään suorittamaan sekä (3) halusta käyttää reformien aikaansaamaa tasapainon häiriintymistä uusiin hyökkäyksiin syste miä vastaan ja uusiin tasapainon häirintäyrityksiin.

Kun tällaiset uudistukset, jotka sellaisinaan tähtäävät kapitalismin perusteisiin, jotka eivät tapahdu kapitalismin sanelemien ehtojen puitteissa, saadaan orgaanisesti toisiinsa liitetyksi, on sillä samalla vaikutus subjektiviisten edellytysten muovautumiseen. Tietoisuutta ei luoda pelkällä propagandalla tai ideologisella eristätymisellä, vaan marxilainen tapa tarkastella tietoisuuden kehitystä on dialektinen:

tietoisuus kehittyä uudistusten käytännöllisen suorittamisen ja niiden tiedostamisen välisenä jatkuvana vuorovaikutuksena — tästä syystä reformien on oltava luonteeltaan kapitalismin ehdot kyseenalaiseksi asettavia ja tällä tavalla sosialistiset vaihtoehdot voidaan tehdä ihmisille konkreettisiksi jo kapitalismin vallitessa, vaikka ei kuvitellaakaan tällä kaikella saatavan aikaan sosialistisia saaria kapitalistiselle valtamerelle.

Koska kapitalismin elinhermona on ennenkaikkea teollisuus, asettaa Gorz toivonsa ammattiyhdistysliikkeeseen, joka voisi päästä irti pelkästä palkankorotusajattelusta. Samassa yhteydessä hän korostaa voimakkaasti teknisen sivistyneistön — teknokraattien — merkitystä. Eräissä yhteyksissä Gorz on kuitenkin käsitellyt myös opiskelijaliikkeen merkitystä. Tämän hän tekee viimeisimmässä teoksessaan "Le socialisme difficile", jossa hän yhdessä artikkelissa käsittelee työläisten ja opiskelijoiden ongelmia. Käsitteily keskittyy toisaalta opiskelijaliikkeen tavoitteiden analysointiin ja toisaalta nykyisen korkeamman koulutuksen rakenteeseen ja sen kapitalismia palvelevaan tehtävään.

Se, että koulutuksesta on tullut taloudellisen infrastruktuurin yhä keskeisempi osa, mistä puolestaan on seurannut opiskelijoiden rekrytoiminen yhä laajemmista sosiaalisista kerrostumista, on aiheuttanut kapitalistiselle talouselämälle melkoisesti päänvaivaa. Uuden laajan ja elinehtojensa puolesta proletarisoituvan 'sivistyneistön' potentiaalisesti hyvinkin voimakkaasti järjestelmän premissit kyseenalaiseksi asettava rooli on kyetty välttämään Gorzin käsityksen mukaan lähinnä pitkälle viedyllä erikoistumi-

sella. Pitkälle viedyllä erikoistumisella pyritään koulutuksessa siihen, että koulutetut henkilöt olisivat viisaita sillä rajoitetulla alueella, johon he ovat saaneet koulutuksen, mutta kyvyttömiä käsittelemään kompetenssinsa ulkopuolelle sijoittuvia ongelmia ('hyvinkoulutettuja idiootteja'). Tämä johtaa siihen, ettei kyetä näkemään rajoitetun toimintansa merkitys globaalissa perspektiivissä. Tästä taas on seurausena, että meillä on erikoismiehiä, (1) jotka ovat kiinnostuneita työstään, mutta välinpitämättömiä siitä, mitä päämääriä työ palvelee, (2) jotka ovat aloitekykyisiä työhönsä liittyvissä asioissa mutta sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa ongelmissa täysin aloitekyvyttömiä ja välinpitämättömiä, ja (3) joilla on valtaa ja vastuuta teknisissä kysymyksissä, mutta jotka eivät katso vastuunsa piiriin kuuluvaksi taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. Tällainen 'kulttuuri' jää kokonaan irralleen sosiaalisesta käytännöstä ja tuottavaa työtä koskevasta tietämyksestä.

Ongelma on sitäkin polttava toisaalta luonnollisesti sosiaalisen edistymisen ehkäistymisen vuoksi, mutta toisaalta myös siksi, että tällainen kehitys on vastoin tuotantovoimien kehityksen vaatimuksia. Moderni teknologia ei enää eikä varsinkaan tulevaisuudessa kaipaa kapea-alaisia teknikkoja vaan monipuolisen peruskoulutuksen saaneita henkilöitä, jotka kykenevät ennen kaikkea tietoutensa luovaan soveltamiseen alituisesti kehityksen mukanaan tuomissa uusissa tilanteissa. Tämä vaatii varsin korkeatasoista käsitteellistä ajattelua ja laajan tietalueen hallintaa, sillä teknisestä spesiaalitietoudesta alituisesti kehittyvässä tuotannossa ei sen kiihtyvän vanhenemisvauhdin vuoksi ole kauaa apua.

Tekninen kehitys vaatii objektiivisesti monipuolista metodologista ja teoreettista, itseenäisyyteen harjaannuttavaa koulutusta — tämä edellyttää opetusmenetelmien ja -sisällön ja koko koulutusrakenteen radikaalia uudistamista. Tämä taas toisi entistä selvemmin esiin kapitalismiin tällä hetkellä sisältyvän ristiriidan tuotantosuhteiden säilyttämisen ja tuotantovoimien kehitysvaatimusten välillä: yritys säilyttää hierarkiset suhteet yrityksissä ja yhteiskunnassa on ristiriidassa sen kanssa, että tuotantovoimat vaativat yhä itsenäisempää ja toisaalta luonteeltaan sosiaalisempaa koulutettua työvoimaa, jota on yhä vaikeampi pitää riippuvuussuhteessa hierarkian yläosiin nähden. Kun tähän kaikkeen liittyy julkisen vallan nopeasti kasvavat investoinnit koulutukseen, vaatii tämä taloudellisten resurssien siirtämistä yhä enemmän yksityiseltä sektorilta julkiselle. Ja kun tähän liittyy vielä opiskelijaliikkeen jatkuva koulutuksen sisältöön ja toisaalta opiskelukustannuksiin liittyvä painostus, saattaa kapitalismin perusristiriita tuotantovoimien kehitysvaatimusten ja tuotantosuhteiden säilyttämispyrkimysten välillä kulminoitua kirkkaimmillaan juuri yhteiskunnan koulutusongelmissa. Gorzin mielestä opiskelijaliikkeen merkitys ei siis ole yhtä korostetusti vain subjektiivisen tietoisuuden kohottamisessa — kuten ehkä juuri Marcuse ajattelee — kyse on hänen käsityksensä mukaan todella yhdestä kapitalismin kriittisimmistä instituutioista. Vaikka vallankumousta eivät opiskelijat yksin suoritakaan, saattaa koululaitos kokonaisuudessaan olla yksi niistä räjähdyspesäkkeistä, joka sille parhaiten valmistaa tietä.

Silmäyksiä

mellä Unga Filosofer. Tällä hetkellä sillä on toiminnallisia yksiköitä ainakin Tukholmassa, Uppsalassa, Lundissa, Göteborgissa ja Kööpenhaminassa. Osloon sellainen on juuri hankkeilla. Ryhmä syntyi spontaanisti Tukholman yliopiston käytännöllisen filosofian seminaarin osanottajien kokoontuessa Vietnamin ongelmien merkeissä: seminaarinpitäjä Åke Löfgren aloitti jo siinä vaiheessa kampanjan Yhdysvaltojen Vietnamin suorittamia pommituksia vastaan. Seminaariryhmä levitti informaatiota Vietnamista mottoaan "asiallisuutta ja sitoutumista" ja koetti vetää johtopäätökset tästä informaatiosta. Syksyllä 1966 jakauduttiin jo useampaan eri ryhmään, joitten teemoina oli Vietnamin lisäksi Kiina, Latinalainen Amerikka ja Afrikka. Työn ohella alkoi kerääntyä valtava määrä materiaalia, kuten aikakauslehtiä ja ammattikirjallisuutta, jotka muodostivat pohjan Unga Filosoferien nykyiselle merkittäville kehitysmää-arkistolle.

Kehitysmääproblematiikan rinnalle muodostui nopeasti toinen toimintalinja, jonka pontimena oli tämänhetkisen akateemisen yhteiskuntatieteen ja sen filosofian tilanne. Heidän tilanteen arviointinsa oli kaikessa itsensäselvyydessään huomionarvoinen, eikä se poikkea oleellisesti tilanteesta Suomessa: yhteiskuntatieteisiin on opetus ja tutkimustyössä muodostunut anglosaksisten tieteenihanteiden traditio, jonka ansioita ja tuloksia ei varsinkaan aatehistoriallisesti käy kieltäminen, mutta joka vakiinnuttuaan tuntuu muodostuneen kehityksen jarruksi. Jarruna se toimii siten, että se on suuressa itsearvostuksessaan sulkeutunut omaan itseensä: tämä on johtanut keskustelun ja kontaktien vähyy-

teen muiden tieteen traditioiden kanssa ja omien lähtökoh- tien ja tutkimusten sosiaalisten seurausten tiedostamisen väheksyntään. Tieteellinen keskustelu on ilmeisen urautunutta, se ei ole yhteiskuntatietoista sanan syvimmissä ja tosimmassa merkityksessä ja mikä pahinta, tutkitut ongelmat eivät ole niitä ongelmia, jotka tällä hetkellä koetaan todellisina, kuten kolmas maailma. Toisaalta yhteiskuntatieteilijät ovat lähteneet tutkimuksissaan liikkeelle käsityksestä, että on olemassa kaksi tiukasti toisistaan erillään olevaa maailmaa, tosiasioiden maailma ja poliittisten sekä moraalisten arvojen maailma. Tämän myötä on jouduttu ope- roimaan tutkimusmallilla, jonka mukaan ensin kerätään faktat, sitten sovelletaan erilaisia arvostuksia niihin ja sen jälkeen yritetään vetää oikeat moraaliset tai poliittiset johtopäätökset. Mutta tilanne ei Unga Filosoferien mielestä ole näin yksinkertainen: lähtökohdat ja arvostukset vaikuttavat jo tosiasioiden kuvaukseen. Tutkija, asiantuntija elää tietys- sä sosiaalisessa ja poliittisessa tilanteessa, jonka mukanaan tuomat arvostukset vaikuttavat hänen valitsemaansa käsitteväli- neistöön, jolla puolestaan on juuri tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa tiettyjä arvovaruksia kuin myös poliittisia ja yhteiskunnallisia seurauksia.

Unga Filosoferien pääasiallinen toimintatapa on ryhmätyö: ryhmät kokoontuvat teeman ympärille ja tuloksista tehdään raportti, usein myös kirjan muodossa. Ensimmäisenä kokoontui filosofian ryhmä, jonka aiheena on ollut pitemmän aikaa ryhmäetiikka. Ryhmän vetäjä Åke Löfgren kertoo: "Perinteellinen moraalifilosofia on työskennellyt eniten yksityisen

Unga filosofer

Keväästä 1965 lähtien on Ruotsissa toiminut ryhmä korkeakoulujen nuorinta opettaja ja tutkijakuntaa sekä ylioppilaita, joka on opittu tuntemaan ni-

individin moraalin parissa, käsitelty hänen velvollisuuksiaan ja vastuuta teoistaan. Mutta kun on kysymys ryhmistä ja ryhmäkonflikteista, tilannetta ei voi tarkastella yksinomaan individin kannalta. Olemme mietti-neet, tarvitaanko kokonaan toisenlainen moraalifilosofinen käsitevälineistö esimerkiksi silloin, kun on kysymys vastuusta ryhmäkonfliktin yhteydessä." Ryhmän toisena temana on ollut em. teorian ja arvostusten välinen suhde yhteiskuntatieteissä. Muissa ryhmissä on käsitelty seuraavanlaisia ongelmia: kansantaloustieteessä marxilaista kansantaloustiedettä ja nykyisten teorioiden perustana olevia arvopremissejä ja niiden edellyttämää ihmiskuvaa; kirjallisuudessa mm. strukturalismia; sosiaaliantropologiassa ammattiyhdistysliikkeen asemaa Afrikassa jne.

Unga Filosoferit julkaisevat kahta aikakauslehteä: Häftan för Kritiska Studier ja Kommentar. Jälkimmäinen käsittelee melkein yksinomaan kolmannen maailman ongelmia ja se on tämän alan lehdistön ehdotonta huippua. Sen kritiikin kohteena on ollut mm. se tapa, jolla joukkotiedotusvälineissä informoidaan kolmannesta maailmasta ja se on koettanut antaa asiallisilla ja asiantuntevilla kirjoituksilla taustaa sille riiston ja sorron järjestelmälle, joka tunnetaan kolmantena maailmana. Kritiska Studier toimii vuorostaan keskuksena ja julkaisuväylänä radikaalille tutkijapolvelle, joka on kasvamassa Ruotsissa. Mainittakoon, että Katsauksella on sopimus Kritiska Studierin kanssa artikkeleiden vaihdosta, joten Katsauksenkin lukijat voivat seurata sen korkeatasoista, kriittistä keskustelua.

P. L.

USKO TUUKKO:

Sanasta miestä...

Kalervo Siikala kirjoitti Katsaus 4/68:ssa tietävästi P. Saarikosken kahdesta viimeisestä teoksesta: taitavasti ja asiantuntevasti tuomiten. Aivan kuin joku Kare olisi sanonut painavan sanansa! Poliittinen valmius ei kuitenkaan takaa taiteellista silmää, saati sitten sydäntä enempää kuin korkeat tulotkaan (Pentin tulot eivät ole kaikkien pienimmät!)...

Korkeaotsainen ja ilmeisesti myös -tuloinen kulttuurikriittikkomme osuu pahimmin harhaan "Aika Prahassa"-teoksen arvioinnissaan, koska hän ei ole tajunnut teoksen muotoa, rakennetta, mikä on ensiarvoisen tärkeää sen ymmärtämiseen. Siinähan on taitavasti yhteenliitetty tajunnanvirtatekniikalla menneisyys, nykyisyys ja osin tuleva. Tämä johtuu suureksi osaksi siitä, että tekijän muisti on erittäin huono ja että hän ikään kuin tahtomattaan punoo yhteen eriaikaisia tapahtumia, mutta ei kuiten-

SAAPUNUTTA KIRJALLISUUTTA:

Weilin + Göös

Pasi Rutanen: Mihin menet USA
Jean-François Steiner: Treblinka, Tuhoamisleirin kapina
Lauri Kristian Relander: Presidentin päiväkirja 2

kaan miten tahansa, vaan useimmiten, nimenomaan tuossa kirjassa, on teksti ladattu täyteen merkitystä: kuvio on omaleimainen, persoonallinen, jopa mystinen. Yksinkertainen realisti ei sitä hevillä kykene tulkitsemaan; terve järki ei riitä; se valehtelee!

Korkeakulttuurinen arvostelijamme on tuhtunut Pentin elämäntavasta, mikä toisessa, "Kirje vaimoleni", teoksessa hyvin selvästi paljastetaan; riisutaan oma itse täysin. Boheemisuus, oikullisuus, eilooginen eläminen harmittaa aina ja joka paikassa normaalia kunnon kansalaista — minkä hän kaunalleen, salaiselle kateudelleen mah-taa! Pop-kulttuuri on samoin varsin ärsyttävä tavallista tietä kohonneelle henkilölle, joka haluaa eristyä oman taiteensa sisään, pujahtaa ylevän taideteoksensa hel-moihin — kadotakseen sinne! Avoin seksuaalisuus ei voi olla kismittämättä meikäläistä hyvin kasvatettuna puritaanista hillitsijää; yläluokan tyypillistä edustajaa jolle yksityiselämän suoraskainen, rehellinen ja kursailematon kertominen on hirmuinen pyhäinhä-väistys! Luonnollisesti holtittomuus, asosiaalisuus hirvittää ainakin yhtä kauheasti, sillä sopeutunut, järkevä ihminen voi kyllä kritisoida yhteiskuntaa, mutta ei uskalla muuttaa elämäntapaansa yhteiskunnanvastaiseksi, anarkistiseksi sen perimmäisessä mielessä — enintään vain ajatustasolla. Lisäksi eliitti meillä koteloituaan ei häpeä sitä, että se todellisuudessa on asosiaalinen, vaikka olisikin lähtöisin alemmista sosiaaliryhmistä; se ei ole pysynyt lähtökohdalleen uskollisena, vaan ryhtynyt porvarinuouskaaksi — tai lähtiessään korkeammalta eristäytynyt eetteriinsä.

Katsoisin em. syistä kritiikin omien pelkojen heijastukseksi itseään toteuttavia taiteilijoita vastaan, joita ei ole tippaakaan tajut-

Irtonumero 1.50

 Painoyhtymä Oy — 1969